

**T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA**

ASKER VE DEVLET ADAMI ATATÜRK PANELİ

(Doğumunun 128'inci Yıl Dönümü Anısına)

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları

**ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2009**

SUNUŞ

ATATÜRK, XIX. yüzyılın en bunalımlı döneminde yetişmiş, Avrupa'nın önlenemez yükselişi karşısında Türk milletinin varlığını nasıl sürdürmesi gerektiği konusunu zihninde sorgulamıştır. 1919'da başlattığı Millî Mücadele, Türk çağdaşlaşma hareketinin başlangıcını oluşturmuştur.

ATATÜRK, yaşama geçirdiği devrimlerle Türk insanını çağdaş dünyanın kavram ve değerleriyle buluşturduğu gibi başka milletlere örnek olmasını da sağlamıştır. O; devletin ve toplumun geleceğinden kendini sorumlu tutma bilincine erişmiş, bağnazlıktan ve dogmalardan uzak, akılcı ve yaratıcı düşünen, gerçekçi bilgiler ışığında ileriye bakabilen özgür bireylerin oluşturduğu çağdaş bir toplum yaratmaya çalışmıştır.

Atatürkçü düşünceyi aklın ve bilimin öncülüğünde geliştirerek geleceğe taşımayı, Cumhuriyet'i yüceltecek atılımları gerçekleştirmeyi ve ulusal değerlerimizle birlikte çağdaş uygarlığa katkıda bulunmayı kendisi için bir görev kabul eden Türk gençliği, ATATÜRK'ün gösterdiği "muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkma hedefi" doğrultusunda hiçbir özveriden kaçınmayacaktır.

Başta Başkomutan Mustafa Kemal ATATÜRK olmak üzere İsmet İnönü, Fevzi Çakmak ve Kazım Karabekir ile ilgili Genelkurmay Başkanlığı karargâhında yapılması planlanan "Dört Büyükleri Anma Etkinlikleri"nin ilk adımı, "Doğumunun 128'inci Yıl Dönümünde Asker ve Devlet Adamı ATATÜRK" Paneli'dir. Büyük Önder ATATÜRK'ü, 19 Mayıs 2009'da doğumunun 128'inci yıl dönümünde heyecan ve coşku ile anmamıza vesile teşkil eden bu etkinlik kapsamında, ATASE ATEM Başkanlığınca hazırlanmış olan "Asker ve Devlet Adamı ATATÜRK Paneli" adlı çalışma; 19 Mayıs 2009 tarihinde, Genelkurmay Başkanlığı karargâhı Orbay Salonu'nda icra edilen panelde konuşma yapan yerli ve yabancı bilim adamlarının bildiri metinleri ve iki oturum hâlinde gerçekleştirilen panelde yer alan soru-cevaplar ile panele ait fotoğraflardan oluşmaktadır.

Eserin yayıma hazırlanmasında emeği geçen ATEM Başkanlığı ATAREM Genel Sekreterliği personeline teşekkür ederim.

Abidin ÜNAL
Hv.Plt.Korg.
ATASE ve Dent. Başkanı

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	
İÇİNDEKİLER	III

BİRİNCİ OTURUM

Prof.Dr. İlber ORTAYLI'nın Öz Geçmişi	1
İstiklal Harbi'nde Bir Askerî Önder Olarak ATATÜRK	
Prof.Dr. George W. GAWRYCH	3
ATATÜRK'ü ve Atatürkçü Düşünceyi Nasıl Anlamalıyız?	
Prof.Dr. Utkan KOCATÜRK	9
İmparatorluktan Ulus Devlete Geçiş Sürecinde Mustafa Kemal'in Önderliği	
Prof.Dr. Andrew MANGO	13
SORULAR-CEVAPLAR	17

İKİNCİ OTURUM

ATATÜRK ve Türk Devrimi	
Prof.Dr. Şerafettin TURAN	21
ATATÜRK Devrimlerinin Dünyadaki Yansımaları	
Prof.Dr. Justin McCARTHY	27
Evrensel Bir Lider Olarak ATATÜRK	
Prof.Dr. Salahi R. SONYEL	33
SORULAR-CEVAPLAR	43
PANEL FOTOĞRAFLARI	49

“DOĞUMUNUN 128’İNCİ YILDÖNÖMÜNDE ASKER VE DEVLET ADAMI ATATÖRK” PANELİ

BİRİNCİ OTURUM

Panel Yöneticisi Prof.Dr. İlber ORTAYLI*nın Öz Geçmişı: 1947 yılında doğan İlber Ortaylı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Faköltesiyle Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Faköltesi Tarih Bölümünü bitirdi. Viyana Üniversitesinde Slavistik ve Oryantalizm okudu. Chicago Üniversitesinde yüksek lisans çalışmasını Prof.Dr. Halil İncalcık ile yaptı. “Tanzimat Sonrası Mahalli İdareler” ile doktor, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu” çalışmasıyla da doçent oldu. Viyana, Cambridge, Oxford ve Tunus Üniversitelerinde misafir öğretim üyeliğıyle birlikte seminerler ve konferanslar verdi. 1989 yılında Siyasal Bilgiler Faköltesinde İdare Tarihi Bilim Dalı Başkanı olarak göreve başladı. Ortaylı, Uluslararası Osmanlı Etütleri Komiteleri Yönetim Kurulu Üyesi ve Avrupa İranoloji Cemiyeti üyesidir.

İlber Ortaylı, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü ve Galatasaray Üniversitesi Hukuk Faköltesi Kamu Hukuku Bölüm Başkanlığı görevine de devam etmektedir.

Prof.Dr. İlber ORTAYLI: Sayın Genelkurmay Başkanımız, Sayın Komutanlarımız, Hanımefendiler, Beyefendiler, bu müstesna günde Ebedi Şefimiz, Başkomutanımız Gazi Mustafa Kemal ATATÖRK’ün başlattığı Millî Mücadele’nin 90’ıncı yılını kutladığımız bu müstesna gün ve zamanda tertiplenen panele bizi davet ederek onurlandırdınız. Duyduğumuz onur için kendim ve meslektaşlarım adına şükranlarımı sunuyorum. İlk panelistimiz Profesör George Gawrych. Amerika’da çalışıyor, İngiliz uyrukludur ve tebliğinin konusu “İstiklal Harbi’nde Bir Askerî Önder Olarak ATATÖRK” üzerinedir.

İngiliz asıllı ABD’li Profesör George Gawrych, 25 Mart 1950’de Londra’da doğdu. Mayıs 1980’de Michigan Üniversitesinde Orta Doğu Tarihi doktora derecesi aldı. Asistan profesör olarak Hawaii Üniversitesinde, Cansas Üniversitesinde ve Kuzey Caroline’de Uluslararası Araştırmalar Faköltesinde görev yaptı. 1984 - 2003 yılları arasında Ford Leavenworth, Cansas ve ABD Ordu Komutanlığı ve Genelkurmay Yüksekokulunda Muharebe Araştırmaları Enstitüsünde tarih uzmanı olarak çalıştı. Ağustos 2003’te Baylor Üniversitesinde Tarih Bölümü doçenti, 2009’da da profesör unvanını aldı. Hâlen Teksas Baylor Üniversitesi Tarih Bölümünde Orta Doğu tarihi okutmaktadır. Başlıca eserleri Hilal ve Kartal, Osmanlı Hâkimiyeti, İslamiyet ve Arnavutlar; bu eserde gayet orijinal tezlerle yakın Osmanlı tarihine katkıları vardır. Türk İstiklal Harbi’nde Kemal ATATÖRK’ün siyasi ve

* Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü.

askerî stratejisi 1919 - 1922: Kurtuluş Savaşı'nda Gerilla Savaşından Kesin Muharebeye, başlığıyla bir incelemesi vardır. Bu incelemeyle Profesör Gawrych, Turkish Studies Association of North America tarafından her iki yılda bir verilen tarih ödülünü "Türk Araştırmalarında Yayımlanan En İyi Makale" ödülünü almıştır. Buyurunuz.

İSTİKLAL HARBİ'NDE BİR ASKERİ ÖNDER OLARAK ATATÜRK

Prof. Dr. George W. GAWRYCH*

Teşekkür ederim. Burada bulunmaktan büyük onur duyuyorum. Başta Orgeneral Sayın Başbuğ olmak üzere Genelkurmay Başkanlığına ATATÜRK hakkında yapmakta olduğum araştırmalarımda tespit etmiş olduğum birtakım bulguları sunma fırsatı verdikleri için en içten teşekkürlerimi arz ediyorum.

O feryad bugünkü felaketi nazar-ı vicdan ve nazar-ı akl ile görebilmekten mutahassıl ızdırabatın inikâsâtı (acıların yansımaları) idi.

Zabit ve Kumandan ile Hasbihâl

Mustafa Kemal ATATÜRK, askerî dehasını, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Türk ordusunu yeniden teşkilatlandırması ve orduya Türk Kurtuluş Savaşı döneminde yer alan Sakarya Muharebesi ve Büyük Taarruz'da komuta etmesiyle göstermiştir. O, savaşın doğası üzerindeki fikirlerini *dimağ* ve *vicdan* gibi iki önemli kavrama dayandırmıştır. Bu iki kavram Mustafa Kemal'in savaştaki askerî liderliğe bakışının anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu kavramlar ATATÜRK'ün Türk Kurtuluş Savaşı'nda sergilediği başkomutanlığın da anlaşılmasını sağlamaktadır.

1914 yılında yazdığı Zabit ve Kumandan ile Hasbihâl adlı küçük kitapçığında, Mustafa Kemal *dimağ* ve *vicdan* kavramlarının silahlı kuvvetlerdeki önemini incelemiştir.¹ Ona göre ordu bir makine gibi çalışmaktadır; küçük büyük tüm birliklere yön veren ise mensuplarının *dimağ* gücüdür. Savaşmak “aklı” ve “zihinsel” bir gayrettir; “cesaret” ve “kahramanlık” sağlıklı bir düşüncenin yerini tutamaz. Kendisini eğiten ve çok okuyan Mustafa Kemal, kendi muhakeme gücünü sürekli olarak geliştirirken çevresindekileri de akıllarını kullanmaya davet etmiştir.

Hasbihâl'de, savaşın beklenilmeyen ve benzersiz olaylarla dolu olduğunu bilen Mustafa Kemal, “kaide ve kanun ve usullerin” her duruma uyamayacağını ifade etmektedir. Bu nedenle, subaylar muharebe esnasında inisiyatif almaya hazırlıklı olmalıdırlar; genellikle beklenilmeyenle ilk olarak karşı karşıya kalacak olanlar üst rütbeli subaylardan ziyade küçük birliklerin komutanlarıdır. Bu nedenledir ki, ordu, küçük rütbeli subayları inisiyatif almaları ve akıllarını kullanmaları yönünde eğitmekle mükelleftir. Bu noktadan bakıldığında sınıf içi eğitim çok önemlidir; ancak, gerekli olan bilginin çoğu birliklerde görev yapan komutanlar tarafından verilmelidir. Mustafa Kemal, mesleğine olan bağlılığını en küçük birlik, müfreze, bölük komutanlarını savaşa hazırlamak üzere aldığı inisiyatifle iki Alman sahra

* Baylor Üniversitesi, Tarih Bölümü Orta Doğu Tarihi ve Askerî Tarih Öğretim Üyesi.

¹ Mustafa Kemal Atatürk, Zabit ve Kumandan ile Hasbihâl, İstanbul, 1918.

talimnamesini -Takımın Muhabere Talimi (1909) ve Bölüğün Muharebe Talimi (1911)- çevirmiş, fikirleri hayata geçirmiştir.

“Vicdan”, ATATÜRK için çok kapsamlı ve bir o kadar da önemli bir kavramdır. Hasbihâl’de, ATATÜRK “sada-i vicdani” ve “vazife-i vicdani” kavramlarından söz etmektedir. “Vicdan” bireylerin ve ordunun yüksek ideallerle bir uyum içinde çalışmasını sağlayan güçtür. Bir subay olarak Mustafa Kemal için özellikle “vicdan” mesleki mükemmeliyet, şeref, görev, cesaret, fedakârlık ve vatanseverlik gibi değerler bütünüdür. Ordu “milletin evlatlarını bir sürü olarak değil şerefli bireyler” olarak yönetmeli ve yönlendirmelidir. Komutanlar, askerlerine örnekler vererek; “ruh,” “emel” ve “seciye” gibi kavramları işleyerek, onları bu konularda teşvik ederek harekete geçirmelidirler. Gerçek bir realist, insanların zafiyetlerinin ve eksikliklerinin tam anlamıyla farkında olan ATATÜRK için “vicdan” ideal kavramlarla icra edilen askerliktir.

Mustafa Kemal, olağanüstü güç ve yetkilerle donatılarak Başkomutanlık makamına atandığında “dimağ” ve “vicdan” çoktan onun zihnindeydi. Sakarya Savaşı’nda kesin bir zafer kazanmanın tam sorumluluğunu üstlenerek, gerek kendisi ve gerekse millî dava için büyük bir risk alarak eşsiz bir cesaret örneği sergilemiştir. Batı Cephesi ordusu büyük bir yenilgiye uğramış ve Sakarya Nehri’nin gerisine çekilmiştir. Ordu geniş çaplı bir Yunan taarruzuna hazırlanırken diğer cephelerden aceleyle birlikler kaydırılmış ve bu az da olsa bir karışıklığa yol açmıştır. Mustafa Kemal, kesin zafer için ordusunu düşünsel ve duygusal olarak hazırlaması gerektiğine karar verir.

20 Ağustos 1921 günü, Mustafa Kemal, Batı Cephesi’nde yer alan tüm küçük birliklerin komutanları için en muhteşem ve yalın emrini yayımlar. Bir sayfadan az bir metinde, yaklaşmakta olan çetin savaşın gerçekçi bir görüntüsünü özlü bir şekilde tanımlar:

2. Muharebe hatt-ı umumisi üzerinde bazı noktalarda ileri veya geri temevvücat vuku’u müsteb’id değildir. Bu hâl her kıt’a tarafından tabii görülmelidir. Herhangi bir kıt’anın geriye doğru yerinden oynaması hâlinde mücavir kıtaat kemâl-i metanetle mevzilerini muhafaza etmeli, mezkûr kıt’aya topçu ve piyade ile muavanete şitab eylemelidir.

3. Muharebâtın kesb-i şiddet eylediği anlarda kumandanların vazife ve selahiyetlerini kemâl-i itidal ve sükûnetle nazar-ı dikkatte bulundurarak şahsi mûlahazat ve hissiyâta ta’biyetle vaziyet-i umumiye’yi ihlâl edecek kararlar i’tasından katiyyen mücânebet eylemelerini ehemmiyetle hatırlatırım.²

² ATASE Arşivi; İSH K: 1207 G: 78; K: 1285 G: 32; K: 1348 G:88; K: 1348 G: 140; K: 1358 G:11; K: 1453 G:18-2. Bk. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi 15/56 (Haziran 1966), Vesika Nu. 1312 günümüz Türkçesi.

Mustafa Kemal, muharebe hattının kimi bölgelerde ileri ve geri hareket edebileceğini ifade eder. Her bir birliği bu dalgalanmaları olağan olarak değerlendirmesi için cesaretlendirir. Yaklaşmakta olan savaşın devingenliğini gerçekçi bir şekilde tanımlayan Mustafa Kemal, ordusunu, Yunan taarruzlarına karşı mevzilerinde tutunurken, savaşta dalgalanmalara karşı düşünsel ve duygusal olarak hazırlamayı hedeflemiştir.

Mustafa Kemal, bir sonraki adımda, en küçük birlik komutanlarını, savunma görevlerini yerine getirirlerken, ihtiyaç duyabilecekleri inisiyatif ve cesareti geliştirebilmeleri için genel bir talimatnameyle güçlendirmiştir. Bir birlik geri çekilmek zorunda kalırsa kanatlardaki birlikler mevkilerini “kemal-i metanetle” savunacaklar ve geri çekilmekte olan birliğe piyade ve topçu ateşiyle destek vererek yardımcı olacaklardır. “Kemal-i metanet,” düşüncesizce veya duygusal olarak sergilenebilecek olan kahramanlıktan ziyade iyi hesaplanmış direnişi öngörmektedir.

ATATÜRK, son olarak, kişisel değerlendirme ve duygularla düşüncesizce yapılabilecek ve genel durumu bozabilecek kararların önünü alabilmek için en küçük birlik komutanlarına akıllarını “kemâl-i itidâl ve sükûnetle” kullanmaları tavsiyesinde bulunmuştur. İnisiyatif, verilen mevkilerin savunulması ve kanatlarda bulunan birliklere destek verilmesi çerçevesinde geliştirilecektir. Mustafa Kemal, emrini en küçük birliklere, Sakarya’da bulunan ordunun her bir askerine, okunması üzerine verdiği emirle tamamlamıştır.

Savaşta önce orduyu bekleyen tüm zorlukların farkında olan Mustafa Kemal, bu emriyle 20 Ağustos günü her bir askere ulaşarak, Ankara Hükûmetinin savunulması için yapılacak yaşamsal önemi haiz zorlu bir savaşta muharebe alanının karmaşasında her bir askere yardımcı olmuştur. O, özellikle, bireylerin muharebe esnasında yalnızlık duygusuna kapıldığı ve kendi başlarına karar almak zorunda kalacakları anlara değinmiştir. Hiç şüphesiz ki, tüm subaylar verilen emirleri, üstlerinin onlara açıkladığı gibi, askerlerine açıklayacaklardı. Tecrübeli askerler, başkomutanlarının yaklaşmakta olan çetin savaşın zorluklarını bilmesinde teselli bulmuşlar, acemiler ise savaşın karmaşası içinde onlara yol gösterecek özdeyişlere sahip olmuşlardır. Bunların da ötesinde, bu emirler Mustafa Kemal’in küçük birliklerde görev yapan subayların muharebe esnasında beklenmeyenle karşılaştıklarında inisiyatif geliştirmelerinin önemini vurguladığı Hasbihâl ve çevirdiği iki Alman sahra talimnamesiyle zihinsel bir devamlılık arz etmektedir.

26 Ağustosta krizle karşılaşıldığında, Mustafa Kemal savunma savaşıyla ilgili ünlü emrini yayımlar: “Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır.”

Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaş kaniyle ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için küçük büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir, fakat küçük büyük her birlik ilk durabildiği noktada, tekrar

düşmana karşı cephe teşkil edip muharebeye devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler, ona tâbi olamaz. Bulunduğu mevzide nihayete kadar sebat ve mukavemete mecburdur.³

Mustafa Kemal, yine özlü bir şekilde, savaş hakkındaki içgüdüünün yanı sıra muharebe alanındaki taktik çekilmeleri işlevsel stratejik bir seviyeye geçirerek “vatan” savunmasında “satih müdafaası” kuramını geliştirerek zihinsel kıvraklığını sergilemiştir. Burada, Mustafa Kemal’in taktik çekilmeleri, Yunan ordusunu ülkenin derinliklerinde bozguna uğratmak için kullanmaya hazırlandığı açıkça görülmektedir.

Türk Kurtuluş Savaşı’nda Mustafa Kemal, düzenli olarak ordunun ve ulusun “vicdan”ına seslenmiştir. 9 Haziran 1919 gibi erken bir tarihte, Amasya Tamimnamesi’nin ilanından yaklaşık iki hafta önce, Mustafa Kemal, 9’uncu Ordu Komutanı olarak kendi sorumluluk bölgesine “ulusal bağımsızlığımız için tüm benliğimle çalışacağım” taahhüdünde bulunduğu kapsamlı bir genelge yayımlamıştır. Kendisini, “vicdan-ı milliden doğan” hedefi “milletin haklarını ve bağımsızlığını savunmak”⁴ olan ve bütün ülkeye yayılan gösterilere cevap verirken bulmuştur. “Vicdan” bir Osmanlı generali olan Mustafa Kemal’in tam bağımsızlık isteyenlerin arzularına kendisini adanmasıyla birlikte ulusal bir boyut kazanmıştır. Milli direnişin sivil lideri -önce Heyet-i Temsiliye Reisi, sonra da Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi- olduğunda da bu eşsiz hedefinden hiç sapmamıştır. Zorlu kriz dönemlerinde de başkomutan üniformasıyla sahra komutanlığına üstlenmiştir.

Mustafa Kemal, Sakarya Muharebesi’ne sakin bir düşünce ve kusursuz bir “vicdan” ile girmiştir. Bağımsızlığın kutsal amacına olan sarsılmaz bağlılığı hiç şüphesiz ki savaşın ardından kuracak olduğu yeni Türkiye’yi yaratma niyetini barındırmaktaydı; bu da silahlı mücadeleye daha büyük bir gaye yüklemiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi de kendisine başkomutan olarak olağanüstü yetkiler vermiştir. İyi bir komutandan beklenildiği gibi, bizzat kendisi muharebe meydanında komuta etmiştir. Atından düşerek feda ettiği iki kırık kaburga kemiğiyle komuta merkezine dönmüştür.

Mustafa Kemal, Sakarya Muharebesi’nde askerlerini teşvik ederken idealizmle gerçekçiliği dengelemiştir. Örneğin, 5’inci Tümen, muharebenin ilk 24 saatinde Mangal Dağı’nı terk ettiğinde, ATATÜRK tümenin tüm subay ve askerlerince okunmak üzere yayımladığı emrinde doğrudan doğruya tümenin “şan ve şeref”ine ve her bir bireyin “vazife-i diyanet ve hamiyet”ine hitap etmiştir. Diğer bir deyişle şerefli insanlar büyük işler için büyük fedakârlıklarda bulunurlar. İnsanın zayıflığını iyi bilen Mustafa Kemal, Askeri

³ Atatürk’ün Bütün Eserleri; C.11, 1921, İstanbul, 2003, s.344. Türk İstiklal Harbi, II: Batı Cephesi, 5’inci Kısım, 2’nci Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos - 23 Eylül 1921) ve Sonraki Harekât (14 Eylül - 10 Ekim 1921), komuta eden Ahmed Timural, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1973, s.65.

⁴ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi; Sayı 120, Nisan 2007, s. 7, 127, 305-306.

Mahkemeyi tümenin ileride yapacağı hatalar hakkında uyarmıştır.⁵ İdealizm her zaman için gerçekçilikle güçlendirilmişti.

Zorlu Sakarya Muharebesi'ni kazanan Mustafa Kemal, askerî meslek yaşantısını zaferle sonuçlanan Büyük Taarruz ve Takip Harekâtı'yla taçlandırmıştır. 1 Eylül 1922'de yenilgiye uğrayan ve geri çekilmekte olan Yunan ordusunu takip harekâtını başlatırken ordunun ileri taktik savaş düzeninden, bilinen yıldırım harekâtına geçişini sağlayan son meşhur emrini vermiştir: "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" Bu basit emri takip eden cümlesinde Mustafa Kemal kullanılacak olan etmenleri açık bir şekilde ifade etmiştir. Herkesin kendi içlerinde yatan ve "dimağ" ile "vicdan"ın bileşkesi olan "menâbi-i celâdet ve hamiyet" duygularını ortaya çıkarmasını ve "kuvâ-yi aklıye"sini kullanarak birbiriyle "müsabaka" içinde olmalarını beklediğini ifade eder.⁶

Carl von Clausewitz, yukarıdaki örneklerin önemini derinlemesine anlayabilmemiz için bizlerin ufkunu açar. Yaklaşık iki yüzyıl önce yazmış olduğu "Savaş Hakkında" adlı çok bilinen eserinde bu Prusyalı general ve askerî kuramcı eserinin "Askerî Deha" olarak adlandırdığı bölümünde "başkomutanın" niteliklerini şöyle tanımlar:

Başkomutan aynı zamanda bir devlet adamı olmalıdır; ancak general olduğunu unutmamalıdır. Bir taraftan tüm siyasi gelişmeleri yakından takip ederken, diğer taraftan emrinde bulunanlarla ne kadar yol alabileceğini tam olarak bilmelidir... Bir bütünü değerlendirmek zorunda olan kişi her aşamada doğruyu algılayabilen sezgisini de görevine dâhil etmek zorundadır.

Clausewitz, daha sonra savaş için gerekli olan başarılı bir askerî dehanın ana hatlarını tanımlar:

Yaratıcı olmaktan çok sorgulayan bir zihin, uzmanca bir yaklaşımdan ziyade çok boyutlu bir yaklaşım, ve kardeşlerimizi ve evlatlarımızı, ülkemizin güvenliğini ve şerefini emanet ettiğimiz kolaylıkla telaşa kapılabilen bir liderden ziyade serinkanlı bir lider.⁷

Clausewitz'in bu tanımı ATATÜRK'ün Türk Kurtuluş Savaşı'nda sergilemiş olduğu askerî liderliği ve savaşın son yılında giymiş olduğu iki farklı şapkayı -Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri Başkomutanı- değerlendirmemizi çok kolaylaştıran bir tanımdır. Kendinden önce yaşamış Büyük Frederick ve Napolyon gibi gerçek muharebe anındaki taktik gelişmelerin ve savaş hazırlıklarının detaylarının sorumluluğunu doğrudan üstlenmiştir. Mustafa Kemal, Clausewitz gibi, savaş esnasında gelişen öncelik siyasetini tam olarak kavramıştır. Ancak, Mustafa Kemal, bir sahra komutanı olarak 20 Ağustos 1921 günü her bir subay ve

⁵ ATASE Arşivi; İSH, 1371/169.

⁶ ATASE Arşivi; İSH 1786/159-29, 1796/71. Hakimiyet-i Milliye 596 (2 Eylül 1337), 1.

⁷ Carl von Clausewitz; On War, Çev. Michael Howard and Peter Paret, Princeton: Princeton University Press, 1984, s.112.

askerle doğrudan doğruya kurduğu temasta savaşın doğasının kuramsal ve felsefi kavramlarını birleştiren bir emirle taktik seviyenin uygulanabilirliğini gösterdiğinde eşsiz bir liderlik örneği sergilemiştir. Askerî bir komutan olarak savaşın gerektirdiği kapsamlı taktik ve harekât düşünceye sahip olan Mustafa Kemal, aynı zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisinin Reisi olarak tüm siyasi ve diplomatik sorumluluğu üstlenmiştir.

Sonuç olarak, ATATÜRK'ün askerî eserleri ve emirleri, akıl gücüne inanan, bireysel ve toplumsal değerlere önem veren ve derinlemesine düşünebilen bir askerî komutanı tanımlamaktadır. “Dimağ” ve “vicdan” onun için dinamik kavramlardır. Bu kavramların kendi hayatındaki önemini bilincinde olan Mustafa Kemal bu kavramları çevresindekilere de yavaş yavaş öğretmeye çalışmıştır. Cumhurbaşkanı olduğunda da bunu devam ettirmiştir. Sorgulayan bir zihin, çok boyutlu bir yaklaşım, sükûnet, temiz bir vicdan ve amaç kutsiyeti ATATÜRK'ün savaş ve barışta karizmatik ve dönüşümcü bir lider olmasını sağlamıştır. ATATÜRK'ü devlet adamı olarak anlamak onu bir asker olarak anlamayı gerektirir. Çünkü, onun dehası askerî ve sivil çevredeki sorumluluklarını tüm boyutlarıyla kucaklamasında ve bir asker ve devlet adamı olarak elde ettiği başarıların mirasını ardında bırakmasında yatmaktadır.

Prof.Dr. İlber ORTAYLI: Çok teşekkür ediyoruz; ATATÜRK'ün askerî dehasına askerî strateji ve askerî tarih açısından bakan bu kısa fakat çok değerli yorum için ve vakti iyi kullandığı için. İkinci konuşmacımız Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu eski başkanlarından ve ATATÜRK üzerindeki araştırmalarıyla tanınan Prof.Dr. Utkan Kocatürk'tür. Sayın Kocatürk'ün konusu “ATATÜRK'ü ve Atatürkçü Düşünceyi Nasıl Anlamalıyız?” başlığını taşıyor.

Prof.Dr. Utkan Kocatürk, 1937 yılında Gümüşhane'de doğdu, 1961 yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun oldu, 1966 yılında uzman, 1973 yılında doçent, 1979 yılında profesör oldu. Utkan Kocatürk, bir süre Ankara Üniversitesinde, bir süre de Erzurum Atatürk Üniversitesinde hizmet verdi. Atatürk Üniversitesinde kürsü başkanlığı, Atatürk İlkeleri ve Devrim Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Ankara'da Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı yaptı. 1993 yılında üniversitedeki öğretim üyeliği görevinden emekliye ayrıldı. Profesör Kocatürk'ün özellikle ATATÜRK, Türk devrimi ve Türkiye Cumhuriyeti'yle ilgili kronolojik çalışmaları ünlüdür. ATATÜRK'ün Fikir ve Düşünceleri, ATATÜRK'ün Hatıra Defterine Dair Yazdıkları, ATATÜRK ve Türk Devrimi Kronolojisi, ATATÜRK ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Doğumundan Ölümüne Kadar ATATÜRK Günlüğü, ATATÜRK Çizgisinde Geçmişten Geleceğe adlı kitapları vardır. Buyurun Hocam.

ATATÜRK'Ü VE ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCEYİ NASIL ANLAMALIYIZ?

Prof.Dr. Utkan KOCATÜRK*

Sayın Genelkurmay Başkanı, Sayın Komutanlar ve Değerli Konuklar, tarih bize gösteriyor ki, bağrından çıktıkları milletlerin geleceğini belirlemiş, onlara ebediyen ışıklı bir yol çizmiş büyük liderlerin, genellikle ortaklaşa bir talihi var: Milletleri katındaki maddi ve manevi güçleri nedeniyle dünyadan ayrılışlarını takiben eylemlerinin, davranışlarının, fikir ve düşüncelerinin bazı kişi ve kesimler tarafından amacından saptırılarak farklı düşünce eksenlerine çekilmek istenmesi... Durum, bir bakıma ATATÜRK için de aynıdır. Onu da ölümünden sonra, zaman zaman bazı kişi ve kesimler, kendi düşünce eksenlerine çekmek istemişler; sonuç, ister istemez "Hangi ATATÜRK?" sorusuna kadar uzanmıştır. Bu ortam içinde gerçek ATATÜRK'ü, onun ortaya koyduğu "Atatürkçü düşünce sistemi"ni özünden uzaklaşmaksızın nasıl anlayacağız, nasıl algılayacağız? Sorun, burada düğümleniyor.

ATATÜRK, hiç şüphe yok ki, Türk'ü Türk yapan özellikleri üstün kişiliğinde en yüksek derecede temsil eden çok yönlü bir önder idi. Kendisine, milletimiz tarafından "ATATÜRK" soyadı verilisinin anlamı budur. O, her şeyden evvel, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın önderi, büyük bir asker ve komutan idi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu büyük devlet ve siyaset adamı idi. Türk çağdaşlaşma hareketinin yönlendiricisi eşsiz bir devrimci idi. "Yurtta barış, dünyada barış." ilkesiyle dünya barışını gözeten evrensel bir liderdi. "Biz kimsenin düşmanı değiliz; yalnız, insanlığın düşmanı olanların düşmanıyız!"¹ özdeyişiyle bütün insanlığı sevgi ile kucaklayan bir hümanist idi. Ve nihayet, bizim için çok değerli olan, bize daima aydınlık bir yol çizecek olan "Atatürkçü düşünce sistemi"nin yapıcısı ve yaratıcısı idi. İşte bütün niteliklerin oluşturduğu üstün kişilik, Mustafa Kemal idi; yani gerçek ATATÜRK idi. Elbette o da bizim gibi bir insan idi; ama şu farkla ki, görüş ve sezgileriyle bizi geçmiş insan idi, çağını aşmış insan idi, yol gösterici ışığıyla kitleleri aydınlatmış insan idi. İşte, "ATATÜRK'ü nasıl anlayacağız?" sorusunun yanıtı budur.

Peki, ATATÜRK'ün bize bıraktığı Atatürkçülük, Atatürkçü düşünce sistemi nedir? Bu sorunun yanıtı, hiç şüphesiz ki onun ilkelerinin, bu ilkelerin ışığında yaratılan devrimlerin özünde ve felsefesinde yatmaktadır. Atatürkçü düşünce, laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti'ne ruh veren, Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine en kısa zamanda ulaştırmayı hatta bu düzeyi geçmeyi amaçlayan, aklın ve mantığın çizdiği yolları kapsamaktadır. Bu bakımdan, Atatürkçü düşünce daima ileriye, daima doğruya, daima faydalıya yönelmek, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma yarışında sürekli bir gelişimin içinde olmaktadır.

* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Eski Başkanı.

¹ Utkan Kocatürk; Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Üçüncü Basım, 2007, s.455.

Burada, řu noktayı önemle vurgulamak gerekir ki, ATATÜRK, bütün ilkelerinde ve bütün devrimlerinde ilham kaynağını teoriden değil, doğrudan doğruya hayattan, gerçekçilikten almış bulunuyordu. Bu nedenledir ki, “Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletler tarihinin bin bir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir.”² diyordu. Hiçbir yabancı ideolojiye iltifat etmeyen ATATÜRK için, uygarlığın gereklerini yerine getirme, çağdaş yaşamın koşullarını benimseme her türlü doktrinden üstündü. Kendisi şöyle diyordu: “Zaman süratle dönüyor, milletlerin, toplumların, fertlerin mutluluk ve bedbahtlık telakkileri bile değişiyor. Böyle bir dünyada, asla değişmeyecek hükümler getirdiğini iddia etmek, aklın ve bilimin gelişimini inkâr etmek olur.”³ İşte bu nedenledir ki, kendisine doktrin önerenlere karşı büyük ATATÜRK, “Doktrin istemem; donar kalırız, biz yürüyüş hâlindeyiz!”⁴ demişti. O hâlde, Atatürkçülüğün en önemli özelliğı, dinamik oluşu, gelişmeye açık bir yön göstermesi, her dönemde çağdaş olabilme koşullarını sağlamasıdır. İşte, Atatürk ilke ve devrimlerini zamanın akışı içinde her dönemde geçerli kılan, kılacak olan niteliğı, bu ileriye dönük, gelişmeye açık yönünden kaynaklanmaktadır.

Bu bakımdan Atatürkçülük, -bazılarının zannettiğı gibi- tarih zinciri içinde gelip geçmiş bir olay değil, tam tersine yeniliklere açık çağdaş niteliğıyle bir süreklilik, bir devamlılıktır. Nitekim, her millî güçlük karşısında, etrafında yeniden kenetlenmek ihtiyacı duyduğumuzdan anlıyoruz ki, Atatürkçülük, Atatürkçü düşünce, milletimiz için vazgeçilmez bir düşünce tarzı, bir ışık kaynağı, bir yaşam biçimidir.

Biz, “Atatürkçü düşünce sistemi” kavramını, “Atatürkçülük” kavramı, “Kemalizm” kavramı, “Atatürk ideolojisi” kavramı, “Atatürk yolu” kavramıyla eş anlamda kullanıyoruz. Esasen tarihî realite, tarihî gerçek şudur ki, ATATÜRK’ün eylemleri, ilke ve devrimleri, yaşadığı dönemde -yurt dışında ve yurt içinde- genellikle “Kemalizm”, ölümünden sonra ise “Atatürkçülük” ya da “Atatürkçü düşünce sistemi” kavramıyla özetlenmiştir.

Atatürkçü düşünceyi bu şekilde tanımladıktan, bu şekilde algıladıktan sonra, devlet olarak, millet olarak, birey olarak ne yapmalıyız? Nasıl davranmalıyız?

Her şeyden evvel, Atatürk ilke ve devrimlerinin ayrılmaz bir bütün olduğunu, onların herhangi birini bütün içinden çekip çıkarmanın, yok saymanın, diğerlerini de sarsacağını daima düşünmeliyiz. Ve yine bu ilke ve devrimlerin, çağdaş toplum yapımızın kilit taşları olduğunu, bizim dünya görüşümüzü simgelediğini hiçbir tereddüde yer vermeksizin kabul etmeliyiz. Eğer, ATATÜRK’ü ve Atatürkçü düşünceyi daima yaşatmak istiyorsak, bunun yegâne çaresinin onun eserlerini korumak, onun yaktığı uygarlık

² age.; s.323.

³ age.; s.473.

⁴ age.; s.207.

ışığını söndürmemek olduğunu da bilmeliyiz. ATATÜRK'ün yaptıkları yanında, yapmak istediklerini de düşünmeli; onun, bir fani olarak yaşadığı zamanda tamamlamadığı, ileriye bıraktığı tasavvurlarını, ışıklı yolundan ayrılmaksızın biz gerçekleştirmeliyiz. Atatürkçülüğün geleceği için, ATATÜRK'ün koyduğu ilkelerden, onun devrimlerinin felsefesinden, sorunları çözerken onun akılcı yönteminden ayrılmamalıyız. Karşılaştığımız her zorlukta Türk milletine ve onun yüksek niteliklerine daima güvenmeliyiz.

ATATÜRK, en güç şartlar altında bile, her şeyin bitti zannedildiği bir zamanda bile Türk milletine güven duygusunun hiçbir zaman kaybolmaması gerektiği gerçeğini, bütün dünyaya bundan 90 sene evvel "Türk mucizesi" ile ispatlamış bir millî kahramandır. Onun için eylemleri, davranışları, fikir ve düşünceleri devletimize, milletimize bayrak olmuştur ve daima bayrak olmakta devam edecektir. Aziz adı ve hatırası, Türk milleti ile özdeşleşmiştir ve bu özdeşleşmesini sonsuza dek sürdürecektir.

Ben bu duygularla yüksek heyetinizi tekrar selamlıyorum.

Prof.Dr. İlber ORTAYLI: Sağ olunuz Hocam, çok özlü konuşmanız için. Son konuşmacı olarak bu ilk oturumda hepimizin tanıdığı Prof. Andrew Mango'yu dinleyeceğiz. Prof. Andrew Mango, Türkiye'de muhtelif çevrelerin çok yakından tanıdığı bir üstadır. Her şeyden evvel 1958 ve 1972 arasında yönettiği BBC gibi çok ünlü, çok etkin bir yayın kuruluşunun Türk masasını yönetmiş ve burada açık söylemek gerekir ki Türk yayıncıların bilhassa televizyon kuruluşunda çok büyük biçimde hocalığını yapmıştır.

Kendisi 1926 İstanbul doğumludur. Londra Üniversitesinde Doğubilim okuyana kadar Türkçeyi en yetkin bir biçimde öğrenen bir uzmandır, yaşayan Türkologlar içinde yaşayan Türkçeyi, klasik edebi Türkçeyi en iyi bilenlerin başında gelir. Londra Üniversitesinde 1955'te "İslam Edebiyatında Büyük İskender Efsanesi" konulu tezi de aslında kendisinin şark araştırmalarına vakıf olduğunun ispatıdır. Emekliliğinden sonra da Türk tezleri konusu üzerinde çalışmaktadır. "The Turks Today (Türkiye ve Türkler)", sadece ecnebiler için değil, bizim gençlerimiz için de aslında derli toplu vatan tarihine bakmayı öğreten bir el kitabıdır. Yine "Türkiye'nin Terörle Savaşı" bu kitaplardan biridir ama hiç şüphe yok ki ister Cambridge tarihinde ister diğer yayın organlarındaki tanınan makaleleri dışında bizi en çok etkileyen bugünlerdeki ATATÜRK'üdür. (Cambridge History of Turkey; C.4'te "Atatürk" maddesi, 2008.) Profesör Mango'nun yine yakın zamanda çıkacak olan Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yapılan anlaşmalar dizisi için yazdığı Sevr - Lozan kitabı da hiç şüphesiz ki bir katkı olacaktır. "İmparatorluktan Ulus Devlete Geçiş Sürecinde Mustafa Kemal'in Önderliği" başlıklı tebliği için kendisini davet ediyoruz, buyurunuz.

İMPARATORLUKTAN ULUS DEVLETE GEÇİŞ SÜRECİNDE MUSTAFA KEMAL'İN ÖNDERLİĞİ

Prof.Dr. Andrew MANGO*

Sayın Oturum Başkanı, nazik takdiminiz için teşekkür ederim. Sayın Genelkurmay Başkanı, Sayın Komutanlar, Değerli Konuklar, Meslektaşlar, Mustafa Kemal Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmaya çalışan son kuşağa mensuptu. Daha XIX. yüzyılın ilk yarısında Rus Çarı I. Nikola Osmanlı devleti'ne "hasta adam" lakabını yakıştırmıştı. Aslında, bütün imparatorluklar hastalığa yakalanmıştı, yalnız Osmanlı Devleti değil. Ama diğer imparatorluklar bunun farkında değildi. Oysa Rus İmparatorluğu Osmanlılardan fiilen bir yıl, resmen altı yıl önce ölecekti. Avusturya-Macaristan da Osmanlılardan biraz önce, İngiliz ve Fransız imparatorlukları ise bir kuşak sonra tarihe karışacaktı.

Mustafa Kemal'in kuşağı bunu bilemezdi. Önceki kuşak Osmanlı Devleti'ni Birinci Meşrutiyet yani anayasal monarşi ile, II. Abdülhamit ise mutlakiyetiyle kurtarabileceğini sanmıştı. Ama Birinci Meşrutiyet 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucu büyük toprak kayıplarını önleyememişti. Ardından Abdülhamit muhafazakâr siyasetiyle geri kalan toprakları otuz yıl koruyabilmiştir, ama özellikle 1908'de İngiltere, Fransa ve Rusya anlaştıkları zaman bunun hesabını Osmanlı İmparatorluğu'nun ödeyeceği açıktı. Abdülhamit'in "idare-yi maslahat" siyaseti dünyadaki yeni güç dengesi karşısında etkinliğini yitirmişti. İkinci Meşrutiyet'le iktidara gelen ve Avrupa'da Genç Türkler, aslında ise genç subayların hâkim olduğu İttihat ve Terakki, devletin kurtuluşunu ilkin "ittihad-ı anasır" yani çeşitli etnik grupların birliğinde aramıştı. Ama çok geçmeden, Doğu Trakya dışında bütün Rumeli'nin kaybı ile sonuçlanan Balkan Harbi böyle bir birliğin kurulamayacağını kanıtlamıştır. 1914'e gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu ancak Doğu Trakya ve Anadolu, bir de Yakın Doğu'da Arapların yaşadığı vilayetlerden oluşuyordu. Yine de İttihat ve Terakkinin yanlış hesabı ile devlet Birinci Dünya Savaşı'na soktuğu zaman, Mustafa Kemal dâhil ileri gelen Osmanlı komutanları geri kalan bu toprakları -Yakın Doğu dâhil- savunmak için elinden gelen yaptılar. Mustafa Kemal bu çabanın beyhudeliğini ilk anlayanlardandı.

Mustafa Kemal, 1917'de Suriye cephesinde III. Ordu komutanlığına atandığı zaman Halep'ten gönderdiği ünlü raporda öncelikleri şöyle saptamıştı: Eldeki askerî kuvvetleri son ana kadar saklamak ve memleketi sağlam bir hareket üssü olarak bulundurmak. Memleketin nereden nereye uzandığı ise savaş, bırakışma ile durduğu an kendiliğinden belli oldu. 1918 Ekim sonunda bırakışma imzalanır imzalanmaz, Mustafa Kemal Halep'te saptadığı gereksinimleri sağlamak için Savunma Bakanı olmaya çalıştı. Başaramayınca, Sultan Vahdettin'e yüzeysel yakınlığından yararlanarak kendini geniş komuta yetkileriyle donatılmış müfettiş olarak Anadolu'ya tayin ettirebildi.

* BBC Radyo-Televizyon Türkçe Yayınlar Eski Müdürü.

Bugünden tam 90 yıl önce, 19 Mayıs 1919'da Samsun'da karaya çıktığında bazı direniş ocaklarının zaten oluştuğunu gördü. Bunlar ordunun iskeleti diyebileceğimiz, sayıları ve silahları son derece sınırlı askerî birlikler, İttihat ve Terakkinin önyak olduğu, ama yerel eşrafı da kapsayan sivil müdafaai hukuk ve reddi ilhak cemiyetleri ve eşkıyalık geleneğine dayanan kuvayı millîye yani halk milisi çeteleriydi. Ne var ki yerel sivil direniş dernekleri ve milisler daha çok kendi muhitlerinin gelecekleriyle ilgileniyorlardı. Millî bilinç ancak asker ve sivil aydınlarda vardı. Anadolu'da askerî komutanların desteğiyle, Mustafa Kemal adım adım bu aydınların önderliğini elde etti.

Mustafa Kemal'in gayretleriyle Erzurum ve Sivas Kongrelerinde saptanan Misakımillî, yani Millî Ant, 28 Ocak 1920'de, Samsun'da karaya çıkması üzerinden bir yıl geçmeden, İstanbul'da son Osmanlı Parlamentosu tarafından oylanarak kabul edildi. Bunun üzerine Parlamantonun müttefik işgal kuvvetlerince dağıtılması sonucu, Mustafa Kemal asıl amacı olan Büyük Millet Meclisini Ankara'da toplayıp kendisini başkanlığa seçmesini sağlayarak, millî direnişin önderi oldu. Ama direnen milletin adı neydi? Millet Meclisini tanımlamak için Türkiye sözcüğü henüz kullanılmıyordu. Misakımillî'de milletin tanımı ulus devletten ziyade tek-dinli bir imparatorluğa uygundu. Tanım şu şekilde idi: "Dinen, ırken ve aslen müttehit, yekdiğerine karşı hürmet-i müteakabile ve fedakârlık hissiyatıyla meşhun (dolu) ve hukuku ırkiye ve içtimaiyyeleriyle şerait-i muhityelerine tamamiyle riayetkâr Osmanlı-İslâm ekseriyeti."

Mustafa Kemal'in amacı önderliğini üstlendiği bu halkın gerçek ortak çıkar, ortak umut ve tasa temelinde birleşmesini sağlamaktı. İlk olarak yabancıların ya da azınlıkların yönetimine geçmenin bu "Osmanlı-İslâm ekseriyeti"nin içine giren herkese zarar vereceğini anlatmak gerekiyordu. Yabancı işgaller bunu kanıtlamakta gecikmedi. İşgalcilere karşı direnişi yöneten Büyük Millet Meclisi yabancı işgale direnmekte ortak çıkar bulan halkın yalnız egemen iradesini değil, birliğini de temsil ediyordu. Ortak çıkarda birleşen bu halka yabancılar zaten eskiden beri "Türk" diyordu, memleketlerine de "Türkiye". (Sırası gelmişken söyleyelim, bu "Osmanlı-İslâm" halkından Balkanlar'da geri kalanlara da aslen Türk, Arnavut, Boşnak ya da Pomak olmalarına bakmaksızın Sırp, Bulgarlar, ve Yunanlar bugün dahi halk dillerinde "Türk" diyorlar.) Dolayısıyla, Büyük Millet Meclisine "Türkiye" tamlamasının eklenmesi ve temsil edip yönettiği halka "Türk milleti" denmesinde bir zorlama yoktu. Bırakışma çizgisi içinde Osmanlı-İslâm çoğunluğuna Türk milleti demek en azından yabancıya karşı direnişte birliktelik gerçeğini dile getiriyordu.

Osmanlı subayların anılarını okuduğunuz zaman Türk-Arap gayriliği hissediliyor, ama özellikle Anadolu Müslüman halkı tefriksiz "bizden" sayılıyordu. Mesela Abdülhamit'in kurduğu aşiret mektebinde Kürt-Arap rekabeti vardı, ama Kürt-Türkmen rekabeti yoktu. Bir örnek daha: İstiklâl Savaşı komutanlarından Rahmi Apak anılarında Harbiyedeki

arkadaşlarından söz ederken bazıları için şöyle diyor: “Bunlar halis kan Arap olmakla beraber, fena arkadaşlar değildi.” Ama hiçbir yerde “Çerkez olmakla beraber fena adam değildi.” demiyor. Oysa savaşçı gelenekleriyle tanınan Çerkezler Harbiyede hiç de eksik değildi. Birlikte yaşamaya alışmış bu halkın ortak dili Türkçe idi. Paylaştıkları değer ve duygulara yani ortak kültürlerine Türk kültürü diyebiliriz.

İstiklal Savaşı’nı kazanan Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusu da çağdaş anlamda ulusun oluşmasına hizmet etti. Çünkü bu ordunun her kademesinde Anadolu ve Rumeli Müslüman halkının bütün etnik grupları temsil ediliyor ve birleşmiş bir milletin ordusu olarak hareket ediyordu. Büyük Millet Meclisinin Başkanı ve Sakarya Muharebesi’nden başlayarak Başkomutanı Mustafa Kemal Paşa “Osmanlı-İslam ekseriyetinin” Türk milletine geçiş sürecini yönetiyordu.

Biz Mustafa Kemal’i devrimci olarak biliyoruz, ama son derece sabırlı bir devrimci olduğunu bazen unutuyoruz. İdareyi maslahata karşı çıktığı zaman Osmanlı İmparatorluğu’nun artık tamir edilemeyeceği gerçeğini dile getiriyordu. Fakat imparatorluğun yerine geçecek olan ulus devlet bir günde kurulamazdı. Mustafa Kemal’in yönettiği sürece bugün “ulus inşası (nation building)” adını veriyoruz ve bunun bir hamlede yapılamayacağını farkındayız. Mustafa Kemal bu uzun süreli işte başarının ön koşulunun halka millet bilincini aşılayan millî eğitim vermek olduğuna inanıyordu. Ulus devleti yaşatacak olan ulusu yaratmada öğretmenlere güveniyordu. İstiklal Savaşı’nı kazanmak için cephede muntazam millî bir ordu, gerisinde ise öğretmenler ordusu yaratmak gerekiyordu. Cumhuriyet kurulduktan sonra iktidar partisinin idare ettiği halkevleri ve halk odaları öğretmenlerin katılımı ile millî bilinci aşılayıp yaymakla görevlendirilmişti.

İmparatorluktan ulus devlete geçişi sağlamak için ümmetten millet, tebadan vatandaş, ezici çoğunluğu okumak-yazmak bilmeyen, tarım dışında becerisi olmayan bir köylü topluluğundan, çağdaş becerilerle donatılmış, adım adım çağdaş uygarlık düzeyine yaklaşan bir ulus yaratmak gerekiyordu.

Mustafa Kemal’in bunu tek başına yapmasına elbette imkân yoktu ve bu çapta bir iş bir tek kuşak tarafından da becerilemezdi. Mustafa Kemal’in önderliği, özgüvenini ve sahip olduğu vizyonu etrafındaki kadroya, ilham verdiği kuşaktan gelecek kuşaklara aktarmakta kendini gösterdi.

Mustafa Kemal’in Samsun’da karaya çıkmasından sonra geçen doksan yıl içinde Türkiye’nin kat ettiği mesafeyi düşündüğümüz zaman, onun ünlü “Çalış, güven, övün” parolasında “övün” sözüne hak vermemiz gerekiyor. ATATÜRK’ün önderliğiyle Türkiye’de ulus devlet artık kurulmuştur. Ama çağdaş uygarlık gibi, çağdaş ulus devlet de son şeklini bulmuş değil. Ulus devlet, devletin sınırları içinde birliktelik temeline dayandığı gibi, küreselleşmiş bir dünyada ulus devletlerin de birlikteliğine ihtiyaç günden

güne artıyor. Bu süreç ayrı ayrı ulus devletler içinde zorunlu olarak değişimlere yol açıyor

Yıl dönümleri geriye bakmak için bir vesiledir. Ama geriye baktıktan sonra özgüvenle günün gereksinmelerini karşılamaya çalışmak gerekiyor. Tarihi bilmeyen dünün hatalarını tekrarlamaya mahkûmdur, diye meşhur bir söz vardır. Ama hatadan kaçınmak yeterli olmadığı için, tarihin kaydettiği başarıları da bilmemek sakıncalıdır. Bugün “Evet, yapabiliriz.” diyebiliyorsak, bu özgüveni çığır açan önderler konusunda bilgimize borçluyuz. Amerika’da yeni seçilen Cumhurbaşkanı Barack Hüseyin Obama, XIX. yüzyılda, Amerika iç savaşını kazanıp köleliğe son veren Cumhurbaşkanı Lincoln’un yaşam öyküsünden ilham aldığı gibi, ATATÜRK’ün milleti ve devleti çağdaşlaştırmak için verdiği mücadele Türkiye Cumhuriyeti’ni ileriye götürmeye çalışanlar için bir kuvvet ve cesaret kaynağıdır. ATATÜRK ulus devlet yaratmada başarılı olduğu gibi siz de bu yapıyı daha ileri bir aşamaya getirebilirsiniz.

Çalışmalarınızda başarılar dilerim.

Prof.Dr. İlber ORTAYLI: Çok teşekkür ederiz. Hakikaten yakın tarihimizi sadece vesikalardan değil aynı zamanda hayatımızın muhtelif kompartımanlarından gözleyen bir yakın uzmanımız, bir hemşehrimizin gözlemleri tabi ki çok değerli oldu. Hakikaten Türk sözü çok enteresandır, Balkanlar’da Müslüman olanlar için Türk ifadesini kullanırlar. Çok az ancak dağlı kavimlerin içinde Müslüman olanlar belki zaman zaman kendi etnik menşelerini kullanmışlardır. Bu bir yaygın sosyolojik gözlemdir. Bunun benzeri mesela Helenler için de söz konusudur yani Balkanlar’da birtakım Ortodoks milletler Helenizmle alakaları olmadıkları hâlde kendilerini Helen olarak görürlerdi. Bu tabii yaygın kimlik anlayışı imparatorlukta da devam etmiştir. Araplar Müslüman oldukları hâlde tabi Araplıklarını hem kendileri belirtmiştir hem de Türkler bunu vurgulamaktan geri kalmamıştır. Ahmet Haşim gibi Türk dilini en üstatça kullanan biri Bağdatlı Arap’tır bunu unutmayalım. Türklük birleştiren bir kimliktir, yoksa ırki bir kimlik değildir. Bunun anlaşılması gerekirken maalesef yanlış anlaşıldığı her zaman görülüyor, hiç değilse tarih araştırmalarında üzerinde duralım. Çok az vakit kaldı ama beş dakika sorulara ayırmamız gerekir. Vakit geçiyor, efendim sorulara geçeceğiz buyurunuz hanımefendi.

SORULAR-CEVAPLAR

Prof.Dr. Aygün ATTAR: Teşekkür ederim. Prof.Dr. Aygün Attar, konuşmacılara teşekkür ediyorum. Özellikle saygıdeğer Andrew Mango'ya çok teşekkürlerimi bildirmek istiyorum. Zira iki sene bundan önce ulus devlete geçiş süreciyle ilgili bir makalem yayımlanmıştı. Sizin gibi kıymetli bir araştırmacının aynı isim altındaki konuşmasında bilimsel olarak aynı değerlere vurgu yapmamız, akademisyen olarak onurumu okşadı fakat ben onurum okşanması namına değil, kafamı karıştıran bir soruyu zatiâlinize iletmek isterim. Çok isabetli bir vurgu yaparak ulus devletin başarısının ön koşulunun millet bilinci olduğunu açıkladınız, gerçek de budur. Bu millet bilinci saygıdeğer İlber Hocomuz da söyledi, millî bir kimliğin ötesinde bakılması gereken bir gerçektir. Bugün Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üniter devlet yapısının elzem bir devlet yapısı olması gerçeği de buradan ortaya çıkmıştır. "Böyle bir ortamda çatı bir millî kimliği oluşturan Türk millî kimliğinin son dönemlerde farklı şekilde algılanması veya ulus devletin daha da güçlü olması gerekiyor." dediniz globalleşme süreci içinde. Türkiye'de ulus devletin farklı yapıları çekilmesi ve özellikle Amerika'dan da bir örnek verdiğiniz, yeni seçilmiş Cumhurbaşkanı'nın Türkiye ziyaretinde ulus devlet sürecinden daha ziyade federal devlet sürecine vurgu yapan söylemlerde bulunmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Teşekkür ederim.

Prof.Dr. Andrew MANGO: Dediğim gibi ulus devlet, millet birliktelik gerçeğini ve istemcilik doğrudur. Bu milletin bütün fertlerinin birbirini anlaması şarttır. Dolayısıyla ortak bir dil lazım. Türkçenin bu milletin, bu coğrafyanın ortak dili olduğu bir gerçektir. Başka dilde bu milletin fertleri birbirini anlayamazlar. Başka bir ortak dil aramak ve ortak dilden vazgeçmek tamamen hayali bir teşebbüstür. Nasıl ki Amerika'nın ortak dili İngilizcedir, Fransa'nın ortak dili Fransızcadır, bu coğrafyada bu memleketin ortak dili Türkçedir ama bu demek değildir ki insanlar kendi aralarında başka dil kullanamazlar. Kullansalar bile anlaşılmasını isterlerse diğerleri tarafından, milletin diğer fertleri tarafından anlaşılmasını isterlerse ister istemez ortak dili kullanmaları lazım. Federalizmden bahsedelim, federalizm oldukça dikkatle ele alınacak, çok tehlikeli sonuçlar doğurabilen bir yapıdır. Birçok federasyonun çöktüğünü, parçalandığını bugünlerde gördük. Federal yapı, birlikteliği bir dereceye kadar en azından zayıflatıyor, bazen yıkıyor. Unutmayalım ki birliktelik âdeti, alışkanlığı, istenci azaldığı zaman, bir toplum etnik unsurlara bölündüğü zaman bunun yeniden birleştirilmesi, tamir edilmesi hemen hemen imkânsızdır. Dolayısıyla görevimiz yalnız Türk vatandaşlarının değil, Türk dostlarının, Türkiye'nin hayrını isteyenlerin görevi nedir? Memleketimizin, toplumumuzun canlı dokusuna zarar vermekten kaçınmaktır. Söyleyeceklerim budur.

Prof.Dr. İlber ORTAYLI: Mesaj da galiba çok iyi anlaşıldı. Son federasyonlar Avusturya - Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu'dur. Sayın Genelkurmay Başkanımızın da bir ilavesi olacak. Buyurunuz efendim.

Sayın Genelkurmay Başkanı Org. İlker BAŞBUĞ: Ben Sayın Profesör George Gawrych'e bir hususu sormak istiyorum. Konuşmanızla ilgili tabii. Panelin ismi "Asker ve Devlet Adamı ATATÜRK". ATATÜRK'ün gerçekten asker yönünü iyi anlayabilmek için temel doküman ki siz onu konuşmanızda bahsettiniz, onun için ayrıca teşekkür ediyorum, Zabit ve Kumandan İle Hasbihal. Bu gerçekten ATATÜRK'ün asker adam noktasını anlamak için temel bir doküman. Konuşmanızda özellikle bu dokümana, kitaba referans vererek millî şuur, ortak şuurun nasıl oluşacağını kitapta yer aldığını ifade ettiniz, çok doğru. Benim size sorum şu, biyografinizden de Fort Leavenworth askerî okullarda da görev yapmış olduğunuzu zannediyorum. Bu ATATÜRK ve Nuri Conker arasında geçen Zabit ve Kumandan İle Hasbihal adlı bu doküman, özellikle Amerika'da askerî okullar başta olmak üzere diğer üniversitelerde ne kadar bir referans kitabı olarak kullanılıyor, ben bunu merak ettim, bunu öğrenmek istiyorum. Teşekkür ederim.

Prof.Dr. George W. GAWRYCH: Sorunuz için teşekkür ederim.

Türkiye'ye gelerek araştırma yapmamdaki cesaretim, ATATÜRK'ün askerî alanda yazdığı eserlerin Amerika Birleşik Devletleri'nde bilinmemesinden kaynaklanmaktadır.

Zabit ve Komutan İle Hasbihâl'in hiçbir İngilizce eser yazan akademisyen tarafından referans eseri olarak kullanılmadığını fark ettim. Eserini, orijinal Osmanlıca baskısından okuduğumda sahip olduğu derin düşünce yapısından çok etkilendim. Gelecekteki askerî meslek yaşantısı hakkında ve o dönemde askerler ve genç subaylar arasında neler olduğuna dair ipuçları vermektedir. Fort Leavenworth'da verdiğim [haftada] üç saatlik Orta Doğu dersinde ATATÜRK ve Türk Kurtuluş Savaşı için üç saat ayrılmıştır. Amerikalı subaylar ATATÜRK hakkında gerçekten hiçbir şey bilmiyorlardı. Bildikleri tek şey ATATÜRK'ün 1915'te Gelibolu'da olduğu ve 1923'ten sonra yaptıklarıdır. Sistemli bir şekilde araştırdığımda onun askerî eserlerinin hiç ele alınmadığını gördüm. İngilizce olarak yazmakta olduğum kitabımda amacım bu boşluğu doldurmak olduğu kadar, başarılı bir askerî komutan olan ve daha sonra da bir devlet adamı olan ATATÜRK'ü daha iyi anlayabilmek için bir yol açma ümidimdir. Hasbihâl gibi eserler ve yazmış olduğu bazı emirler büyük bir ciddiyetle ele alınması gereken ve Batıdaki askerî yazına eklenmesi gereken olağanüstü bir deha ve kararlı bir aklı yansıtmaktadır. Askerî bir deha olarak, askerî yaşantısı boyunca muhteşem işler gerçekleştirmiştir.

Prof.Dr. İlber ORTAYLI: Çok sağ olunuz. Bir ara vereceğiz. Çok verimli bir oturum geçirdik. İkincisi için tekrar burada buluşmak üzere. Her şeyden evvel sabrınız için ve de mütercime, herhâlde tek kişi, gayreti için teşekkür ediyoruz.

İKİNCİ OTURUM

Prof.Dr. İlber ORTAYLI: Sayın Genelkurmay Başkanımız, Sayın Komutanlarımız, Hanımefendiler, Beyefendiler ikinci oturuma geçiyoruz. Oturumun bu bölümünde ilk olarak konuşmacı Prof. Şerafettin Turan olacak. Prof. Şerafettin Turan Hocamız benim de hocamdır ve resmen talebesi olmaktan onur duyduğum hocalardandır. Uzun yıllar Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Türk - Osmanlı tarihçiliğinin en kuvvetli hocalarının yanında yetişmiştir ve ondan sonra da bizleri yetiştirmek lütfunde bulundular. Tanınmış eserleri arasında hiç şüphe yok ki, ben ezbere okuyorum biyografiyi kusura bakmayın, klasik Osmanlı tarihçilerinin en çetin ceviz olan metinlerinden İbn-i Kemal yahut Kemalpaşazade'nin metni tam tenkitli olarak yayımlanması ve bilhassa Türk tarihçilerinin esefle beyan ediyorum, en noksan ve işlenmeyen bir faslı olan Türkiye ve İtalya ki en mükemmel şekliyle birinci cildi çıkmıştır. İkincisi çıkmadıysa kendi kabahati değil, yayıncıların işidir. Ümit ederiz ki bu konudaki çalışmalar devam etmelidir.

Kendisi 1925'te Van'ın Erciş ilçesinde doğmuştur. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin mezunlarındandır. Okulumuzun bir zamanlar parlak hayatını temsil edenlerdendir. 1956'dan beri doçent olarak o fakültedeydi ve aynı yerden emekli olmuştur. 1968'den beri Türk Tarih Kurumu üyesiydi ve fakültemiz dekanlığını yapmıştır. Kendisinin "Klasik Devir Osmanlı Tarihi", "Türkiye - İtalya" gibi gayet çetin konular üzerindeki büyük eserleri dışında da yakın zamanlarda çıkardığı beş ciltlik "Türk Devrim Tarihi", bir tarihçi ustalığıdır. Buyurunuz Hocam.

ATATÜRK VE TÜRK DEVRİMİ

Prof.Dr. Şerafettin TURAN*

Teşekkür ederim Sayın Başkan. Sayın Genelkurmay Başkanı, Saygıdeğer Dinleyiciler. ATATÜRK, öncüsü olduğu devrimi, hep Türk devrimi ya da Türk genel devrimi olarak anmıştır. 1925 Kasımında Ankara Hukuk Fakültesinin açılışında bu büyük dönüşümü Türk inkılabı olarak adlandırmış ve bunun “sözcüğün ilk anda işaret ettiği ihtilal anlamından başka, ondan daha büyük bir değişikliği” ifade ettiğini vurgulamıştı.¹ Cumhuriyet Halk Partisinin 9 Mayıs 1935 günkü kurultayındaki nitelemesi, bunun daha somut bir kanıtı olduğu gibi devrimle varılan aşamayı da göstermektedir: Yeni vatan - Yeni sosyete - Yeni devlet.

“Uçurum kenarında yıkık bir ülke... Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... Yıllarca süren savaş... Ondan sonra içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet... Ve bunları başarmak için aralıksız devrimler... İşte Türk genel devriminin kısa bir deyimi.”²

Onun devrimle gözetdiği üçlü amacı değişik bir anlatımla Cumhuriyet’in 10’uncu yılı konuşmasında da buluyoruz:

- Yurdumuzu dünyanın en mamur ve uygar ülkeleri düzeyine çıkaracağız .

- Ulusumuzu en geniş refah araç ve kaynaklarına sahip kılacağız .

- Ulusal kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkaracağız.³

Söz konusu sıralamalardaki *vatan* ile *yurt* sözcüklerinin eşanlamlı oldukları, *sosyete* ile *ulus* sözcüklerinin de toplumsal birliği yansıttığı dikkati çekmektedir. Cumhuriyet’le, Osmanlı İmparatorluğu döneminde sınırları belli olmayan *memalik-i Osmaniye* yerine ulus-devletin sınırlarıyla çevrili bir *vatan* kavramına ulaşılmıştı. Onun gözetiminde hazırlanan Medeni Bilgiler kitabında *vatan* için şu tanım yapılmıştı:

“Vatanımız, Türk ulusunun eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde varlıklarını koruyan eserleri ile yaşadığı bugünkü siyasal sınırlarımız içindeki yuttur. Yurt, hiçbir sınırlama ve koşul altında ayrılık kabul etmez bir bütündür.”⁴

Bu vatanda yaşayanlar artık *kul* olmaktan kurtulup yasa karşısında eşit haklara sahip birer *vatandaş* olmuşlardı. Ayrıca *cemaat* ya da *ümme*t

* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Emekli Öğretim Üyesi.

¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (ASD); C.II, 1959, s.237.

² age.; C.I (1961), s.365.

³ age.; C.II, 274 vd.

⁴ Afet İnan; Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları, Ankara, 1969, s.19

anlayışından *ulus* denen birlikteliğe de kavuşmuşlardı. Türk toplumunun ulus ve ulusallık kavramlarını algılamakta çok geç kaldığını anımsatan Mustafa Kemal şunları eklemiştir:

Anladık ki kabahatimiz kendimizi unutmaklığımız imiş. Dünyanın bize saygı göstermesini istiyorsak, önce biz kendi benliğimize ve ulusallığımıza bu saygıyı duygu, düşünce ve eylem açısından bütün girişimlerimiz ve hareketlerimizle gösterelim. Bilelim ki ulusal benliğini bulmayan uluslar başka ulusların avıdır.⁵

Bu nedenle Medeni Bilgiler’de *ulus*, Ernest Renan’ı andıran sosyolojik bir anlatımla, ortak bir geçmişe sahip olan –birlikte yaşamayı isteyen ve ortak kalıtı koruma konusunda istençleri olan insanların meydana getirdikleri topluluk olarak tanımlanmış, bunun yanında, “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir” diye bir tanıma da yer verilmişti.⁶ 1924 Anayasası’nın 88’inci maddesinde yer alan, “Türkiye’de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir.” tanımı ile, ulus ve ulusallık kültürel birliktelik ve yakınlığa dayandırılmıştır.

ATATÜRK’ün yurdu, ulusu ve kültürü esas alan üç ayaklı sıralamaları bir kültür devrimin amaçlandığını göstermektedir. O, “Okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, uyarı almak, düşünmek, zekâyı eğitmektir”. diye tanımladığı kültürü “insanlık niteliğinde insan olabilmek için temel bir öğe” saymaktadır. Böylece insanı kültür taşıyan bir varlık olarak görmekte ve “Uygarlığın ne olduğunu başka başka tanımlayanlar vardır. Bence uygarlığı kültürden ayırmak güçtür ve gereksizdir. Bir ulusun uygarlığı dendiği zaman kültür adı altında saydığımız üç tür etkinliğin bileşkesinin dışında ve ondan başka bir şey olmayacağını sanırım.”⁷ şeklinde açıklamıştır. Bu konudaki en çarpıcı nitelemesi ise kuşkusuz “Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür.” özdeyişidir.

Ancak kültürü geçmişe takılı kalan durağanlıktan kurtarmak için onu yeni verilere göre işleyerek geliştirmek gerekir. Güncel söylemde *çağdaşlaşma* diye belirtilen bu yönelme ile *çağdaş vatandaş*, *çağdaş toplum* ve *çağdaş devlet* öngörülmüştür. Birey yani vatandaş çağdaş değerlerle donatılmadıkça toplumun ve devletin çağdaşlaşmasına olanak bulunamaz. Bu yönüyle Türk devrimi bir çağdaşlaşma atılımıdır.

Söz konusu değerler *aydınlanma* akımından kaynaklanmıştır. Bu akımla, egemenliği gökten yeryüzüne indirilirken, *rasyonalizm / akılcılık* felsefesi ile de bireyi / vatandaş her türlü dogma ve baskıdan arınmış olarak evrenin gizlerini ve karşılaştığı sorunları çözebilmek için gereken bilgi ve beceriyle donatma amaç edinilmişti. Bu bir düşünce devrimi demektir.

⁵ ASD; C.II, s.143.

⁶ İnan; Medeni Bilgiler... s.18, 351.

⁷ İnan; M. Kemal Atatürk’ten Yazdıklarım, Ankara, 1971, s.49 vd. Şerafettin Turan; “Atatürk ve Ulusal Kültür”, Atatürk’ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları Sempozyumu, Ankara, 1983, s.333-340.

Mustafa Kemal, 28 Aralık 1919'da Ankara halkına seslenirken, "Bireyler düşünür olmadıkça topluluklar herkes tarafından iyi veya fena yönlerle sürüklenebilir." diyerek⁸ bu olguya işaret etmişti. "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." özdeyişiyle de bilimin birey, toplum ve devlet yaşamındaki önemini vurgulamıştı. Vatandaş bilgiyle donatmak her şeyden önce ortak / ulusal bir dil, ona özgüven vererek kişilik kazandırmak için de hurafelerden arındırılmış bir geçmiş bilgisi gerekmektedir. ATATÜRK'ün Türkçeyi özleştirip ulusal olduğu kadar zengin bir bilim ve kültür dili düzeyine getirme çalışmalarına ve Türk ulusunun geçmişte de büyük işler başarmış uygar bir toplum olduğunu kanıtlamak için tarih çalışmalarına önem vermesini bu açıdan değerlendirmek gerekir.

O, 1927'de Söylevi'nin sonlarında, "Efendiler, bu söylevimle ulusal varlığı sona ermiş sayılan büyük bir ulusun bağımsızlığını nasıl kazandığını; bilim ve tekniğin en son ilkelerine dayanan ulusal ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım." sözleriyle çağdaş devletin niteliklerini belirtmiştir.

M. Kemal ATATÜRK'te devrimci düşünceler Harp Okulu yıllarında başlamış ve giderek güçlenmişti. Kendi not defterlerine yazdıkları daha 1916'da toplumsal hayatta bir devrimin gerektiği kararına vardığını kanıtlamaktadır. Bu bağlamda da özellikle kadınların toplumdaki yerleri üzerinde durduğu görülmektedir. XVI. Kolordu Komutanı iken Bitlis'te 22 Kasım 1916 akşamı Kurmay Başkanı İzzettin Çalışlar ile yaptığı söyleşiyi Hatıra Defteri'nde şöyle özetlemiştir:

Kurmay başkanı ile tesettürün (örtünmenin) lağvı ve toplumsal hayatımızın ıslahı konusunda sohbet:

1) Muktedir ve hayata vakıf valide yetiştirmek

2) Kadınlara serbestisini vermek

3) Kadınlarla müşareket-i umumiye, erkeklerin ahlakıyatı, efkârı, hissiyatı üzerinde müessirdir. Celb-i temayül-i müteakabile temayül-i fitrîsi (Kadınlarla ortak yaşam, erkeklerin ahlakları, düşünceleri, duyguları üzerinde etkendir. Karşılıklı sevgiyi kazanmanın yaradılıştan gelen eğilimi).⁹

1918 Temmuzunda tedavi için bulunduğu Karlsbad'da da en çok kadın hakları üzerinde durmuş ve vardığı sonucu hatıra defterine şu sözlerle geçirmiştir :

Ahlak, her toplumsal grubun anlayışına göre başka anlam, başka renk, başka maksat gösteriyor gibidir. ...Dolayısıyla iki felsefeden birini tercih etmek lazım geliyor. Asıl olan doğal, hâlâ dönmek, fakat daha süslü, daha insancıl. Erkek ve kadın tamamen hür

⁸ ASD, C.II, s.11.

⁹ Şükrü Tezer; Atatürk 'ün Hatıra Defteri, Ankara, 1972, s.75 vd.

ve bağımsız. ...Bu kadın sorununda cesur olalım. Kuşkuyu bırakalım. Açılışınlar, onların dimağlarını ciddi bilim ve teknik ile bezeyelim.¹⁰

Mustafa Kemal, Karlsbad günlerinde iş başına geçtiğinde tasarladığı dönüşümleri bir darbe gibi, büyük bir süratle gerçekleştirmek gibi önemli bir karar da vermişti. % 90'a yakını okumaz yazmaz olan toplumda devrimin halkoyuna başvurarak yapılmasını olanaksız hatta tehlikeli buluyordu. Böylesi bir yöntemin toplumsal dağılmaya yol açacağı kuşkusunu taşıyordu. 1920'de Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kongresi'ne katılan Türk delegelere verdiği talimatta bu kaygısını, "Aşağıdan yukarıya gelebilecek bir inkılap dağılmamıza sebep olur." sözleriyle dile getirmişti.¹¹

Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar, M. Kemal'in düşündüğü devrimin siyasal boyutunu da ortaya çıkarmıştı: Kuvayı milliyeyi etken ve iradei milliyeyi egemen kılmak ...Bu nedenle kongrenin son akşamında Mazhar Müfit Kansu'ya şunları not ettirmişti:

1. Zaferden sonra hükûmet şekli cumhuriyet olacaktır .
2. Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır.
3. Tesettür kalkacaktır.
4. Fes kalkacak, medeni milletler gibi şapka giyilecektir.
5. Latin harfleri kabul edilecek.¹²

Siyasal rejimi ve laikliği gözetken bu sıralama aynı zamanda bir yol haritası demektir. ATATÜRK'ün bir bütün oluşturan devrim için şöyle bir strateji uyguladığı görülmektedir:

1. Uzun süren düşünsel hazırlık,
2. Uygun zamanı kollamak ve gerektiğinde uygulamayı belirli bir süreye yaymak,
3. Yakın çevreyi ve olabildiğince toplumu bu dönüşüme hazırlamak,
4. Kısa sürede sonuç almak, bu amaçla eskiyi tümüyle kaldırmak,
5. Uygulamayı yakından izlemek, ayrıcalık tanımamak, ödün vermemek, gerekenlere yetki ile birlikte sorumluluk vermek.¹³

Devrimcilik 1931'de, "Ulusumuzun sayısız özverilerle başarmış olduğu devrimlerden doğan ve oluşan prensiplere bağlı kalmak ve onları korumak esastır." diye tanımlanmıştı. 1937 Şubatında da Anayasa'da yer almıştı. Böylece devrimcilik, elde edilen kazanımları korumanın yanında toplumun

¹⁰ İnan; M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları, Ankara, 1983, s.44 vd.

¹¹ Ali Fuat Cebesoy; Moskova Hatıraları, İstanbul, 1955, s.19.

¹² Mazhar Müfit Kansu; Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.I, Ankara, 1966, s.130 vd.

¹³ Ayrıntı için bk. Şerafettin Turan; Mustafa Kemal Atatürk, Ankara, 2008, s.470 vd.

gereksemesine ve bilim ve teknolojinin verilerine göre onları yeniden değerlendirme olanağını da vermektedir.

Bugün bize düşen vazife işte burada düğümlemektedir. Saygılarla.

Prof.Dr. İlber ORTAYLI: Çok teşekkür ederiz Hocam. İkinci konuşmacımız Prof.Dr. Justin McCarthy. Hiç şüphe yok ki onu Amerika'daki çok özgün bilimsel mücadelesinden tanıyoruz ve şükranlarımızla karşıladığımız bu ilmî çalışmalarının temeli, büyük ölçüde tarihî demografi araştırmalarına dayanmaktadır. Doktora derecesini 1978'de California Los Angeles'te almış, 1980'de ise Princeton Üniversitesinin en seçkin bölümlerinden olan Demografi Nüfus Bilim etütlerinden sertifika almıştır. İnsani bilimler alanının seçkin profesörlerinden olan ve hâlâ Louisville Üniversitesinde görev yapan Justin McCarthy Princeton Üniversitesinde, Londra'da SOAS (School of Oriental and Ancient Studies)'ta ve İstanbul Boğaziçi Üniversitesinde misafir öğretim üyesi olarak dersler vermiştir. 1967-1969 yıllarında Ankara Üniversitesi ve ODTÜ'de de misafir profesörlük yapmıştır. Uzmanlık alanı modern Orta Doğu'nun özellikle Türkiye ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal ve demografik tarihi olan Justin McCarthy'nin Orta Doğu'nun sosyal ve demografik tarihi üzerine yayımladığı kitaplarının yanı sıra Orta Doğu, Balkanlar, Türkler ve Osmanlılar hakkında da pek çok makalesi bulunmaktadır. "Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus", "Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims 1821-1922 (Ölüm ve Sürgün)", "Müslümanlar ve Azınlıklar (Muslims and Minorities)" gibi eserleri ile tanınmaktadır.

Bugün bize kendileri "ATATÜRK Devrimlerinin Dünyadaki Yansımaları" konulu bir tebliğ sunacaklar. Buyurunuz.

ATATÜRK DEVRİMLERİNİN DÜNYADAKİ YANSIMALARI

Prof.Dr. Justin McCARTHY*

Başkan, Genelkurmay Üyeleri, Komutanlar, Meslektaşlarım Ve Arkadaşlarım... Mustafa Kemal, Amerikan ve Avrupa basınının dikkatini Türk Kurtuluş Savaşı sırasında çekmiştir. Bu dikkat hiç de olumlu değildi.

1919 yılı basınında hiçbir Türk tam olarak ve dürüstçe tasvir edilmemiştir. İngiliz, Fransız ve ABD basını Türkler hakkında düpedüz yalanlar ve Türkler hakkındaki gerçeklerin yarısını yazmışlardır. İngilizlerin ve misyonerlerin propagandaları Osmanlı Hristiyanlarının çektikleri sıkıntıları büyük ölçüde abartmışlardır. Türklerin içine düştükleri eziyetlerse hiçbir şekilde raporlara yansımamıştır. Mustafa Kemal de Türklerle karşı duyulan genel önyargıdan payına düşeni almıştı. Onun hakkında yazılanların pek çoğu yalandan ibaretti. Çoğunluğu da gülünecek iddialardan ibaretti.

Başlangıçta Batı basını Mustafa Kemal'in "Türk Millî Hareketi"nin lideri olduğuna inanmamış ve Türk milliyetçilerinin, İttihat ve Terakki Partisinin eski liderlerince yönetildiğini öne sürmüştü ve Mustafa Kemal'i sadece bir "göstermelik lider" olarak tasvir etmişlerdi. Türk milliyetçiliğinin esas lideri olan Enver Paşa'nın Anadolu'daki Türklerin teşkilatlandırılması görevini Mustafa Kemal ve arkadaşlarına bıraktığını, kendisinin de Güney Kafkasya'ya giderek 100.000 Müslüman'dan oluşan bir ordu kurarak Hristiyanları öldürmek üzere Anadolu'daki Türklerle birleşeceğini yazmışlardır. Burada o kadar ileriye gidilmiştir ki, Mustafa Kemal'in Güney Kafkasya'da Ermenilere karşı düzenlenecek bir harekât için Enver'le buluştuğu iddia edilmiştir.

Çok geçmeden, gerçekte Mustafa Kemal'in Türklerle önderlik ettiği anlaşılmıştı; ancak, basın Türklerin kendilerini bu kadar etkin bir şekilde teşkilatlandırabileceklerine yine de inanmamıştı. Bazı makalelerde, Anadolu'da bulunan Almanların, Türkleri, İtilaf devletlerine karşı mukavemet için teşkilatlandırırdıkları bile iddia edilmişti. Pek çokları da Türk direnişinin arkasında Bolşeviklerin olduğunu iddia etmişti. Ortaya atılan iddialardan birinde de Mustafa Kemal'in Bolşeviklerle Arabistan'ın, Suriye'nin, Rusya'nın ve Türkiye'nin Türklerin egemenliğine verilmesi için bir anlaşma yaptığı ve daha sonra da birlikte Hindistan, Cezayir, Mısır, Fas ve Tunus'u fethedecekleri söyleniyordu. Bolşevik orduları Türkiye'yi istila etmek üzereyken Mustafa Kemal'in onları büyük bir memnuniyetle karşılamış olması iddiası oldukça yaygın bir kabuldü. Başka bir iddiaya göre de Mustafa Kemal ve Troçki, Rus, Türk ve Bulgar donanmasına ait gemilerin İstanbul'a saldırmasını öngören bir mutabakata varmışlardı. Rus birlikleri İstanbul ve Boğazlar'ı işgal edeceklerdi. Diğer makalelerde Talat, Mustafa Kemal ve liderleri Enver'in Bolşevik liderlerle Münih'te bir Bolşevik-Türk milliyetçiliği-Alman ittifakı kurmak için buluştuklarından bahsedilmekteydi.

* Louisville Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Mustafa Kemal'in de komünist olduğu öne sürülmüştü. Havas Haber Ajansına göre "Ankara'daki Millî Meclis Sovyet ilkelerini kabul etmiş ve Mustafa Kemal'i de Halkların Komiseri olarak Millî Lider ilan etmişti." Mustafa Kemal'in Mısır, Irak ve diğer bölgelerdeki Müslüman liderlere yazılı çağrıda bulunarak Bolşevik olmalarını teşvik ettiği de yazılanlar arasında yerini almıştı.

Mustafa Kemal'in kişiliği üzerine yazılan haberler de daha farklı değildi. Yakın Doğu Yardım Derneği üyelerinden birinin yazdığı rapor 1920 Haziranında Amerikan basınında yer almıştır:

Mustafa Kemal'e büyük bir zorlukla geçtiğimiz akim ayında ulaştım ve onu çok iyi analiz ettim. Bodur, esmer, düşünmeden konuşan ve hiç şüphesiz Tatar kökenli bir eşkıya. Pancho Villa'nın askerleri için kullandığımız deyimın Türkçede eşanlamlısı olan doymak bilmeyen eşkıyalarla çevrili biri.

Basında yer alan haberlere göre Mustafa Kemal kararsız biriydi: Başlangıçta Sultan'ın hükûmetini desteklemiş, karşı gelmiş, sonra tekrar desteklemiş ve yine karşı çıkmıştır. İlk olarak Mustafa Kemal'in sultan olacağı bir "Konya Sultanlığı"nı amaçladığı yazılmıştır. Onun, Rusların oyuncağı olan Fransa'nın oyuncağı olduğundan bahsedilmiştir. Bu haberlerin hiçbirisi farklı değildi. New York Times'da yer alan bir habere göre Mustafa Kemal 1919 yılı Aralık ayında suikaste uğramıştı. Times, onun 1922 yılında da suikaste uğradığını yazmıştır. 1923 yılında ise ölümcül bir hastalığa tutulduğu ve eşinin onun yerini almasının beklendiği iddia edilmişti.

Türklerin ayakta kalarak düşmanlarını bozguna uğratmalarıyla Mustafa Kemal hakkındaki düşünceler yavaş yavaş değişmeye başlar. En şiddetli Türk aleyhtarı gazete New York Times bile ona isteksizce bir saygı göstermişti:

Türkler her zaman için iyi savaştılar ve görünüşe göre Mustafa Kemal eski çağların en büyük Türk İmparatorluğu'nu kuracak ruha sahipmiş. Onun dünya için kötü olan emellerini bilmelerine rağmen vatanseverler ona hayran olabilirler.

Batı basınının en değişken görüşü yayımlanan bir makalenin başlığında en çarpıcı şekliyle verilmiştir: "İki Kemal: Avrupalı Çevrelerin Yarattığı Cilalanmış Bir Aristokrat ve Fanatik Türklerin Acımasız Komutanı Karşı Karşıya." Mustafa Kemal yine de acımasız olarak biliniyordu; ancak, "cilalanmış aristokrat" betimlemesi daha önceki "bodur, esmer, düşünmeden konuşan eşkıya" tiplemesiyle karşılaştırıldığında büyük bir gelişmeydi. Kurulan Millî Hükûmetin gerçek anlamıyla tanımlandığı -özellikle anlayışlı bir köşe yazarı olan Claire Price'ın makaleleri ve Chicago Tribune gazetesinde Yunan mezalimini konu alan birkaç makale dışında- pek az makale yayımlanmıştır. Yine de Batı basını aynı tarzda Yunanlıları yüceltmiş ve Türkleri de lanetlemiştir.

Lozan Antlaşması'nın hemen ardından büyük bir değişim gerçekleşmiştir. Gazeteler ve dergiler Türkler hakkında güzel makaleler yayımlamaya başlamışlardır. Bu değişikliğin daha iyi anlaşılabilmesi için geçmişte yayımlanan haberlere bir göz atılması yeterli olacaktır. Yüz yıldan fazla bir süredir Batı basını Türkleri barbar, canavar, despot ve katil olarak tanımlamıştır. Gazeteler Türklerin düşmanlarının tarafını tutmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı'ndaki Türk karşıtı propaganda günümüze kadar süregelen Türklerin Ermenileri katlettiği yalanını yaratmıştır. Batı gazetelerinin hiçbirisi, birkaç istisna dışında, Türklerin çektiklerinden ve Türklerin öldürülmelerinden söz etmemiştir. Şimdi, Mustafa Kemal'in zaferleri sayesinde basında Türkler hakkında biraz daha iyi şeyler yazılmaya başlanmıştır. Basın, Türkler hakkında yanlış yayınlar yapmış olduğu gerçeğini hiçbir zaman kabul etmemiş; ancak, Yeni Türkleri olumlu bir yaklaşımla tanımlamaya başlamıştır. Batıdaki bu değişikliğin temelinde Mustafa Kemal vardı. Time dergisi ona iki kez kapağında yer vermiştir. Asia dergisi "Muzaffer Kemal" hakkında makaleler yazmıştır. Fortnightly Review dergisi "Gazi Mustafa Kemal Paşa: Mesleği, Gücü ve Başarıları" adlı bir makale yayımlamıştır. Current Opinion ise "Mustafa Kemal, Günün Adamı" şeklinde bir sürmanşetle çıkmıştır.

ATATÜRK'ün inkılapları evrensel olarak kabul görmüştür. Her bir inkılap makalelerde yer almıştır. Atatürk inkılabının fotoğrafları -kılık kıyafet, hükümet daireleri, okullar, modern çiftlikler ve benzerleri- gazetelerde yer almaya başlamıştı. ATATÜRK her bir inkılabın kaynağı olarak takdir ediliyordu. Gazeteler onun "Türklerin Babası" sıfatını hak ettiğini yazıyorlardı, çünkü O, Türkiye'nin yüzünü Batıya çevirmişti. Türkiye'nin önemi tüm dünya basınında sürmanşetleydi: "Bütün Avrupa Türklere Kur Yapıyor." Okuyucular, kralların, devlet başkanlarının ve temsilcilerinin ATATÜRK'ü ziyaret ettiklerini öğreniyorlar ve onların ATATÜRK'ü ve yeni Türkiye'yi nasıl övdüklerini okuyorlardı. Onu özellikle Balkan Paketi için bir uzlaştırıcı olarak övüyorlardı.

ATATÜRK'ün Türkiye'ye kazandırdığı yeni itibar şu örnekle verilebilir. Geçmişteki hiçbir Amerikan başkanı Türklerden hoşlanmamıştır. Woodrow Wilson, Türkleri suçlamaktan başka bir şey yapmamıştır. Osmanlı Hükümetine gönderdiği her belge tehdit içeriyordu. Ancak, basında çıkan haberlere göre Amerikan Başkanı Franklin Roosevelt, Cumhurbaşkanı ATATÜRK'e oldukça dostane bir mektup yazmış ve onu yeni Türkiye'nin kuruluşundaki başarıları için kutlamıştır: "Bu kadar kısa bir zaman zarfında gerçekleştirmiş olduğunuz sayısız muhteşem başarılarınız karşısında duyduğum büyük coşkuyu ifade etmek isterim." Çok şey değişmişti.

ATATÜRK'ün zamansız ölümü sadece Türkiye'yi değil tüm dünyayı da yasa boğmuştu. Japonya'dan Avrupa'ya ve Amerika'ya kadar tüm gazeteler onun yaşantısına ve inkılaplarına ilk sayfalarında yer vermişlerdir. Hiçbir Türk lider, dünyadaki birkaç istisna dışında, bu kadar büyük bir övgüye mazhar olmamıştır.

Sonuçta, yine de, basın ne ATATÜRK'ü, ne onun inkılaplarını ne de yeni Türkiye için çizmiş olduğu istikameti tam olarak anlamıştır.

Gazetelerde ATATÜRK'ü tanımlamak için en sık kullanılan ifade “diktatör”dü. Muhabirlerin eski tarih üzerinde en ufak bir bilgileri olsaydı bu hiç de kötü bir tanımlama sayılmazdı. Roma cumhuriyetinde “diktatör” kriz dönemlerinde olağanüstü yetkiler verilen devlet görevlisidir. Elbette ki, ATATÜRK Roma'daki anlamıyla bir tür diktatördü; Türklerin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları bir anda onları yönetmek için ayağa kalkmıştır. Türkiye'nin ve Türk insanının hayatta kalması ve müreffeh olabilmesi için ona bu yetkilerin verilmesi gerekliydi. 1920'li ve 1930'lu yılların muhabirlerinin Roma tarihini bilmedikleri çok açıktır. “Diktatör” kelimesiyle ifade etmek istedikleri Roma'ninkinden oldukça farklıydı. Bu dönem öncelikle Musolini'nin ve sonra da Hitler'in dönemiydi; dolayısıyla gazeteler ve radyo istasyonları “diktatör”den bahsettiklerinde Musolini ve Hitler gibi adamlardan bahsetmişlerdir. ATATÜRK, Musolini ve Hitler'den çok farklıydı.

ATATÜRK, Musolini ve Hitler arasındaki tek ortak nokta “güç”tü. ATATÜRK demokrasi araçlarını geliştirirken Musolini ve Hitler bunları yok etmiştir. Musolini ve Hitler çalışmakta olan demokrasileri ellerine alıp onları birer uğursuz faşist diktatörlüklere çevirmişlerdir. ATATÜRK savaşlarla neredeyse yok olmakta olan, iç bölünmeler yaşayan ve demokrasi deneyimi çok az olan bir ülkeyi ele almış ve bugünkü Türk demokrasisinin temellerini atmıştır. Mustafa Kemal, Türk birliğini sağlayarak halk evleri aracılığıyla insanlara demokrasinin araçlarını sunmuş ve Türk demokrasisini oluşturmaya başlamış, çok partili sisteme geçmek için girişimlerde bulunmuş ve özellikle de demokratik toplumların ihtiyacı olan eğitim ve öğretime büyük bir önem vermiştir. Faşistler var olanı yok ederlerken ATATÜRK geleceği inşa etmiştir.

Bir konu ATATÜRK'le Avrupalı diktatörler arasındaki özel farkı açıkça göstermektedir; askerî fetih rüyası: bütün Avrupalı diktatörler imparatorluk özlemi içindeydiler. Musolini, Roma İmparatorluğu'nun haritalarını sergileyerek halkına İtalya'nın bir gün eskisi gibi güçleneceğini telkin etmiştir. Hitler'in Büyük Almaya için yaptığı planlar çok iyi bilindiği için burada tekrar anlatılmaları gereksizdir. Ne İtalya'nın ne de Almanya'nın Türkiye'nin kaybettiklerini geri almak gibi bir nedenleri yoktu. Türkler geçen son yüzyılda Avrupa ve Asya'daki topraklarından çıkarılmışlardı. Güney Kafkasya, Makedonya ve Trakya'daki nüfusun çoğunluğunu, Bulgaristan'da olduğu gibi, Türkler oluşturmaktaydı. Ancak, ATATÜRK kaybedilen toprakları geri istemiyordu. O, geçmişte kaybedilenlerle ilgilenmekten ziyade, halkına ellerinde olanı geliştirme yolunu göstermiştir. Bu, Avrupalı diktatörlerin göstermiş oldukları fetih ve kan dökme yolu değildi. Basın bu farktan hiç bahsetmemiştir.

Basın, ATATÜRK'ün yetkilerinin arkasındaki nedenleri hiç araştırmamıştır. Türk tarihini bilmeden ATATÜRK'ün konumunu anlamamanın imkânsızlığı hiçbir zaman dile getirilmemiştir. Osmanlının son döneminde

gerçekleştirilmek istenen yenilikler dâhilî ve harici düşmanlar tarafından engellenmiştir. Özellikle Damat Ferit'in başkanı olduğu Liberal Birlik (Hürriyet ve İtilaf) partisi her an bu yeniliklerin karşısında yer almıştır. Osmanlıların yenilgisinden sonra liberaller, kendi varlıklarını koruma altına ve bağılıklarını ispat etmek için ülkelerini İtilaf devletlerine satmışlardır. İmparatorluk sınırları içinde bulunan diğer unsurlar da yenilikçi hareketlerin ve millî varlığın karşısında yer almışlardır. Kökten dinciler geleneği, millî var oluştan daha kutsal saymışlardır. Ayrıca bazı ayrılıkçılar ya isyan çıkarmış ya da içinde bulunduğu en zorlu anlarda bile Türkiye'ye yardım eli uzatmamıştır. Bu yapıdaki insanların siyasete dönmelerine izin verildiği takdirde yeni Türkiye Cumhuriyeti ayakta kalamazdı. Avrupalı güçlerin, Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaptıkları gibi kendi çıkarları için Türkiye'deki ayrımlardan faydalanması bekleniyordu. Tek liderli ve birlik içindeki bir Türkiye onlara karşı durabilmiştir.

Batı basını, ATATÜRK'ün Türkiye'ye getirmiş olduğu değişimleri doğru bir şekilde övmüştür. Ölüm ilanlarından biri ATATÜRK'ün başarılarını detaylı bir şekilde yansıtmıştır. Soyadı Kanunu, kadın hakları, askerî gelişme, Balkan Paketi, gelişen ekonomi, saltanatın ve hilafetin kaldırılması, Avrupa tarzı kanunların çıkarılması, dil devrimi, laiklik vb. Elbette ki, ATATÜRK'ün inkılaplarının basit bir şekilde sıralanması yetersizdi. ATATÜRK'ün başarılarının büyüklüğünü anlamak için miras aldığı toprakları da değerlendirmek gerekirdi. 1923 yılında Anadolu ve Trakya sadece "felaket"le tanımlanabilirdi. Nüfusun dörtte biri savaşlarda kaybedilmişti. Doğu ve Batı Anadolu'da kalanlar çorak bir toprak parçasıyla kalakalmışlardı. Yunan ve Ermeni işgalciler milyonlarca Müslüman sığınmacıyı tahliye etmişlerdi. Yunanlar ve Ermeniler geri çekilirlerken ağaçları kesmiş, çiftlik hayvanlarını öldürmüş, köy ve kasabaları yakıp yıkmış ve sokakları cansız bedenlerle doldurmuşlardı.

ATATÜRK, Türklere sadece inkılaplarını sunmakla kalmamış küllerin içinden çalışan yepyeni bir ülke yaratmıştır. Okuyuculara Türkiye'nin savaşta uğradığı felaketler anlatılmış olsaydı, okuyucular ATATÜRK'ün gerçekleştirmiş olduğu mucizeleri daha iyi anlamış olurlardı. Onlara söylenmemiştir. Çok azı basında yer bulmuştu. Günümüzün gazetelerinde ve ders kitaplarında da nadiren yer almaktadır. Gerçeği anlatmak için basın İtilaf devletlerinin, Yunanların ve Ermenilerin işlediklerini açıkça kabul etmelidir; ama bunu yapmayacaklardır. ATATÜRK'e duyulan saygıya rağmen Türkler hakkındaki ön yargılar sona ermemiştir.

Gazetecilerin yaptığı en büyük hata, belki de, ATATÜRK'ü halkı onların istemedikleri bir yöne doğru itmekle övmeleriydi. Dönemin gazeteleri ya da günümüzde yayımlanan ders kitaplarını okuyanlar ATATÜRK'ü, Türkleri tekmeleyerek, itip kakarak, bağırıp çağırarak XX. yüzyıla sürükleyen birisi olarak algılayacaklardır. Bu yanlıştır.

Türkler kapsamlı değişimlere ihtiyaçları olduklarını biliyorlardı. Balkan Savaşı'nın acıları, Birinci Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı, Türklere

eski yöntemlerin felaketle sonuçlanacağını göstermişti. Değişikliğe ihtiyaçları olduğunu biliyorlar ancak bu değişikliğin ne olacağını bilmiyorlardı. Atatürk takip edecekleri yolun ne olduğunu biliyordu. O, onları yeni Türkiye'ye yönlendirmiştir. Türkler, davranışlarını değiştirmeden önce bir diktatörden dayak yiyen gelişmemiş çocuklar değildi. Onlar korkunç acılar çekmiş ve içinde bulundukları sefaletten onları çıkaracak tek adamı takip eden insanlardı. Ne Avrupa ne de ABD basını bunu kavrayabilmiştir.

ATATÜRK bir diktatördüyse, o, halkının yaşamını ve ilerleyişi için olağanüstü yetkilerle görev üstlenen, tipik bir Roma diktatörüydü. Türklerin kalplerinde ve hafızalarındaki ATATÜRK'ün gerçek konumu tüm Türkiye'deki ev ve iş yerlerinin duvarlarında açıkça görülebilir. ATATÜRK'ün fotoğrafı her yerdedir. Hitler'in, Mussolini'nin, Salazar'ın ya da Franco'nun bir zamanlar yönetmiş oldukları ülkelerinin kaç duvarında kaç resimleri vardır? Alman, İtalyan, İspanyol ve Portekiz halkları diktatörlerini unutmak istemektedirler. Türkler liderlerini hep hatırlamışlar ve hatırlamaya da devam edeceklerdir. Gününün basını ATATÜRK'ü gerçek anlamıyla kavrayamamıştır; ancak, Türkler biliyorlar.

Teşekkür ederim.

Prof.Dr. İlber ORTAYLI: Gerçekten çok enteresan ancak böyle düşünebileceğimiz şeylerin hiç de abartılı olmadığını gösteren bir tebliğdi. Demek ki bütün İstiklal Savaşı boyunca Millî Mücadele'nin kadrolarını tanıyan aşağı yukarı iki tane asker var. Birisi General Frunze; Kızıl Ordunun hakikaten önemli bir strateji generali, Türkiye'ye de geldi o sıra. İkincisi de General Metaksas. Çıkmayın, demiş Anadolu'ya, çıkarsanız hiç iyi olmayacak. İzmir'e çıktıktan sonra da daha fazla ileri gitmeyin; çünkü, anladığı tabi karşı taraftaki kadroyu tanıyor. Bunun dışında bu duyulanlar tabi çok enteresan. Bir yerde algılamamanın ne kadar zayıf olduğunu, yabancıların Türkler hakkındaki, bu tavırlarının dezavantaj olduğunu kabul edelim; ama bu durum kimi zaman avantaj da olabilir. Galiba bir avantaj olarak kullanmışlar Kurtuluş Savaşı boyunca.

Şimdi müsaadenizle son konuşmaya geçiyoruz. Hepimizin tanıdığı Prof.Dr. Salahi Sonyel 19 Nisan 1932'de Lefkoşa doğumlu. 1955-1960 yıllarında Kuzey İrlanda'nın Quenn's Üniversitesinde eğitim yaptı. 1970 - 1975 yılları arasında Londra Üniversitesine bağlı Birbeck Kolejinde "Türk Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal" konulu teziyle felsefe doktoru payesini almıştır.

Sonyel, Türk Tarih Kurumumuzun onur üyesidir. Dışişleri Bakanlığı tarafından kendisine üstün hizmet madalyası verilmiştir. ATATÜRK ve Kurtuluş Savaşı'yla ilgili sayısız monografi, makale, belge derlemesi ve kitapları yayımlanmıştır. "Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı", "Gizli Belgelerde Lozan Konferansı'nın Perde Arkası", "Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı" (üç cilt), eserleridir. Sayın Salahi Sonyel "Evrensel Bir Lider Olarak ATATÜRK" konulu bir tebliğ sunacaklardır.

EVRENSEL BİR LİDER OLARAK ATATÜRK

Prof.Dr. Salahi R. SONYEL*

Sayın Hocam, müsaadenizle, 50 yıldan fazla bir süreden beri gurbette yaşayan bir Türk olarak vatan acısı çekerek izin verirsiniz şanlı Türk ordumuza ve komutanlarına ve sevgili kardeşlerime saygı ve selamlarımı iletmek isterim.

İngiliz Devlet Arşivinde korunmakta olan ve Mustafa Kemal'in 1919 yılı Mayıs ayında, Anadolu'yu yatıştırmak amacıyla oraya gönderilmiş olduğunu kanıtlayan ilk belge, Samsun'daki İngiliz Teğmen L.H. Hurst'un İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Somerset Arthur Calthorpe'a 21 Mayıs 1919'da gönderdiği bir rapordur. Hurst, bu raporunda, Kemal Paşa'nın (hata olarak ona "Kiamil Pasa" olarak değiniyor) oraya ulaştığını; sükûnu sürdürmek (korumak) amacıyla iç bölgeleri teftişe gitmek üzere olduğunu ve ilçedeki genel durumu onunla görüştüğünü bildirmişti.¹ Yine Teğmen Hurst, 6 Haziranda Amiral Calthorpe'a gönderdiği yazıda, "(Damat) Ferit Paşa tarafından en iyi niyetle Samsun'a gönderilmiş olan Mustafa Kemal'in orada bir direniş akımı örgütlemekle meşgul olduğunu" bildirmişti.² Böylece, Mustafa Kemal'in Anadolu'da direniş örgütlemekle meşgul olduğu İngiltere Dışişleri Bakanlığına ilk defa olarak duyurulmuştu.

İngiliz yetkililer, kendi deyimlerince bu "asi-ihtilalci" Generalden epeyi kaygılanmaya başlamış ve onu İstanbul'a dönmeye inandırmak için ilkin taktikle davranmaya; bu etkisiz olursa, onu Ordudan azlettirmeye karar vermişlerdi. Onların görüşünce Mustafa Kemal Genç Türklerin bir varisi idi.³ Onu İstanbul'a getirtmek için Osmanlı yönetimine karşı İngiliz baskıları artınca, Mustafa Kemal başkente dönmeyi reddetmiş ve kısa bir süre sonra Ordudan istifa etmişti. O sırada, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe bu gelişmeleri 23 Haziranda İngiltere Dışişleri Bakanı Vekili Lord Nathaniel Curzon'a bildirince, Bakanlık yetkililerinden George Kidston şu çıkmayı kaleme almıştı: "Mustafa Kemal hakkında hiçbir şey bilmiyorum..."⁴ Ne kadar acayıptır ki, İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Çanakkale'deki kahramanlıklarıyla ün yapmış ve adı İngiltere Savaş Bakanlığı belgelerinde yansıtılmış olan Mustafa Kemal'le ilgili bilgisi olmadığını öne sürmekle kendi bilgisizliğini gösteriyordu. Ancak, bu tarihten sonra onun adı, davranışları ve saygınlığı bu dar görüşlü diplomatların yazışmalarında sık sık ortaya çıkacaktır.

* Tarih Profesörü.

¹ İngiliz Devlet Arşivi (Public Record Office), Dışişleri Bakanlığı (FO) belgeleri - FO 371/ dosya 4156/belge 88257: Calthorpe'dan Curzon'a yazı, İstanbul, 28.5.1919, ilişkide, Yüzbaşı Hurst'un raporunun sureti.

² FO 371/4229/92736: Calthorpe'dan Curzon'a yazı, İstanbul, 6.6.1919.

³ Briton Cooper Busch: Moudros to Lausanne: Britain' is Frontiers in West Asia, 1918-1923 (Mondros'tan Lozan'a: Britanya'nın Batı Asya'daki Hudutları), New York, 1976, s.102.

⁴ FO 371/4227/92885: Calthorpe'dan Curzon'a gizli telgraf, İstanbul, 23.6.1919.

Mustafa Kemal'i Anadolu'da ilk kez ziyaret eden yabancılardan biri de 23 Temmuz 1919'da, Erzurum Kongresi'nden kısa bir süre önce onunla görüşmüş olan İngiliz Yarbay Anthony Rawlinson idi. Rawlinson, 1923 yılında Londra'da yayımlanan "Yakın Doğu'da Maceralar (Adventures in the Near East)" adlı yapıtında Mustafa Kemal'i şöyle tanımlar:

"... (Mustafa Kemal) yüce bir Türk'tür. Onun çarpıcı kişiliği, kendisiyle temas edenler üzerinde izlenim bırakır... O, oldukça yüce bir karaktere sahiptir ve kendi soyunun, uluslararası haklı olarak bir yeri olması konusunda onun oldukça kesin ve gerçekçi görüşleri vardır... (Kendi yurduyla ilgili olarak) içten bir görev duygusuna sahiptir ve bu da onu, kendi ülkesinin çıkarlarını tüm öteki çıkarlara karşı üstün tutmaya ve kendi yurdu için oldukça yararlı gördüğü bu avantajları sağlamada durmadan çalışmaya sevk eder."⁵

22 Mayıs 1920 tarihli The Times adlı İngiliz gazetesinin, "Mustafa Kemal çabuk öfkelenen bir kişi değildir; ama onun düzensiz (ayaktakımı) güçleri arasında birlik yoktur." iddiasına karşın, Yarbay Anthony Rawlinson, 11 Ağustosta İngiltere Savaş Bakanlığına gönderdiği ve daha sonra kendi anılarına aktardığı raporda, Mustafa Kemal'in önderliği altındaki Türk ulusalcıların, "gelecekte yüce bir İslam Cumhuriyeti" kurmalarında başarılı olmaları olasılığı konusunda bu Bakanlıkla Dışişleri Bakanlığını uyarmış;⁶ ancak bu Bakanlığın yetkilileri, Türk ulusalcıların Misakımillî (Ulusal Ant)'ce saptanmış olan geniş kapsamlı programlarının gerçekleşmesine zerre kadar ihtimal olmadığına inanmışlardı.⁷

Buna karşın, Dışişleri Bakanlığının daha mantıklı yetkililerinden W. S. Edmonds, Mustafa Kemal'le ilgili gizli dosyalardan birine şu çıkmayı kaydetmişti: "...Ne kadar tuhaftır ki, bana yapılmış olan öneriye göre... ulusalcı önderle belki doğrudan doğruya temas etmeli ve hatta (barış) koşullarıyla ilgili görüşmelerde bulunmak üzere onu Londra'ya davet etmeliyiz."⁸ Ancak Bakanlıktaki kıdemli yetkililerden George Kidston bu öneriye göre davranışa geçmemekle birlikte şu yorumu yapmıştı: "Mustafa Kemal son günlerde bana bir Türk Lenin'i olarak tanımlanmıştır; ancak (onun) bu Rus'tan daha gerçekçi bir zekaya sahip olduğu; askerler arasında coşkunluk yaratmada Enver'e benzediği, ama Enver'den daha iyi bir zekaya sahip olduğu bildirilmiştir."⁹ Arabistan'daki maceralarıyla tanınmış olan İngiliz subaylardan Thomas E. Lawrence bile, Mustafa Kemal'i Enver'den "daha yetenekli" olarak tanımlamış; 15 Eylül 1919'da Lord Curzon'a

⁵ Anthony Rawlinson; Adventures in the Near East, 1918-1922 (Yakın Doğu'da Maceralar), Londra, 1923, s.188-189.

⁶ FO 371/4158/126001: Rawlinson'dan Savaş Bakanlığı'na gizli rapor, 11.8.1919. Rawlinson; s.249-252.

⁷ FO 371/4158/118399: Webb'den Curzon'a yazı, İstanbul, 8.8.1919.

⁸ FO 371/4158/130700.

⁹ FO 371/4159/131054.

gönderdiği mektupta, Mustafa Kemal'in İngiliz dostu olduğunu iddia etmişti.¹⁰

22 Eylül 1919'da Mustafa Kemal'i Sivas'ta ziyaret eden ABD'nin Anadolu'ya göndermiş olduğu askerî kurulun başkanı General James Harbord, ulusalçı Türk önderi, "yayılma amacı gütmeyen Türkiye'nin gelişmesini sağlamak için çalışan güçlü ve zeki bir genç" olarak tanımlamıştı.¹¹ Öte yandan, İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiserliğinde kısa bir süre müsteşar görevinde bulunmuş olan ve daha sonra İngiltere Dışişleri Bakanlığında görevlendirilen, Mustafa Kemal aleyhtarı yetkililerden Tom Hohler, Türk önderi "efsanevi" bir kişi olarak tanımlamıştı. Birinci Dünya Savaşı döneminde İngiltere'nin Donanma Bakanlığını yapmış olan meşhur Winston Churchill de Mustafa Kemal'in örgütlemiş olduğu akımı, "başlıca amacı Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesini engellemek olan yurtsever bir örgüt" olarak nitelendirmişti. Churchill'e göre, Kemalist akım İngiltere'ye karşıt değildi. Bu akımın gerçek amacı, Türk topraklarının Yunanlar, İtalyanlar ve Ermeniler arasında bölünmesini önlemektir. Ancak Churchill bir noktada hata etmişti. Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti'nin bölünmesini önlemek için değil kendi yurdunu emperyalist devletlerin pençesinden kurtarmak ve bağımsız bir Türk devleti kurmak için savaşım veriyordu.

Bu sıralarda İtalyanlarla Fransızlar, İngilizlere pek kulak asmayarak, Mustafa Kemal'in gücünün dikkate alınması gerektiğini ve onun Türkiye'nin gelecekteki önderi olacağını erken vakitte anlamış ve İngiltere Başbakanı, Türk düşmanı ve Liberal Parti başkanı David Lloyd George'un büyük hata işleyerek Yunanistan'ı desteklemesi yerine, Türk ulusalcıları desteklemeyi yeğ tutmuşlardı. Ancak, Türk ulusalcılarla İtalyanlar ve Fransızlar arasında da arada sırada anlaşmazlıklar, hatta bunalımlar kaydedilmişti.

Kurtuluş Savaşı dönemini kapatmadan önce şunları eklemek isterim: İkinci İnönü Zaferi'nden sonra Lord Curzon, Kemalist akımını "karişiklik ve ayrılıkçılık" yaratmakla suçlayınca, İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden D. G. Osborne 1 Nisan 1921'de şu yorumu yapmıştı: "...Ulusalçı akımı Türk olmayan kimi haydutların zulmü olarak tanımlamak saçmadır. Kemal, (İtalya'nın millî kahramanı) Garibaldi gibi haydut ve yurtseverdir ve ona saygı göstermemek ve onu takdir etmemek güçtür."¹² Bu sıralarda Mustafa Kemal'den hoşlanmayanlar arasında Kurtuluş Savaşımı döneminin son İngiliz Yüksek Komiseri ve Lozan Konferansı'nın ikinci dönemi başkanı Horace Rumbold başta geliyordu.¹³ Mustafa Kemal'i en çok destekleyenlerden biri de onu "yurtsever" bir önder olarak tanımlamış olan

¹⁰ FO 371/4236/129405: Lawrence'den Harmsworth'e (Curzon'un dikkatine), mektup, Dışişleri Bakanlığında alındığı tarih 15.9.1919.

¹¹ American military mission to Armenia' (Ermenistan'a Gönderilen Amerikan Askerî Misyonu), International Conciliation, CLI, Haziran 1920, s. 294-295; FO 371/5108/E 4203: Harbord Raporu, 16.10.1919.

¹² FO 371/6468/E 3765; Documents on British Foreign Policy (Britanya'nın Dış Siyasetiyle İlgili Belgeler), c. XVII - Yunanistan ve Türkiye (1921-1922), Londra, s.87-91.

¹³ FO 371/7881/E 809: Rumbold'dan Curzon'a yazı, İstanbul, 16.1.1922.

ve ABD başkanlarından George Washington'a benzeten İngiliz General ve daha sonra milletvekili Sir Charles Townshend'di.¹⁴ Böylece, Türk yurdunu bölmek amacı güdenlere karşı 1922 yılı Eylül ayında sağlanmış olan yüce Türk zaferi, dünyanın her yanında köle yaşamı süren ve zulüm gören halklar arasında sevinç ve şenliklerle karşılanmış; onlara özgürlük ve bağımsızlık mücadelelerini sürdürmede ilham kaynağı olmuştur.¹⁵

O sıralarda İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiseri vekili görevinde olan Nevile Henderson, Mustafa Kemal'in bu en yüce başarısını, 25 Temmuz 1923'te Lord Curzon'a gönderdiği gizli raporda şöyle yansıtmıştı:

Avrupa, yüce savaştan yorgun çıkarak tüm dikkatini sosyal ve mali sahalardaki karmaşaya verirken, Mustafa Kemal, bir elinde kılıç ve öteki elinde Misakımillî olmak üzere, Panhelenizm ve İzmir'in yıkıntıları üzerinde yeni bir Türkiye kurmuştur. Ulusalçı önderin dehası, Rusya'nın felce uğramış olması ve Batılı güçler arasındaki anlaşmazlıklar, militan İslam'ın yeniden canlanmasına neden olmuştur... Görünüşte, ölüm küllerinden (bir anka kuşu gibi) yükselen Türkiye, Doğuda birçok halka zulüm edici olarak gösterilen Batılı güçleri etkisiz bırakarak yeniden ortaya çıkmıştır... Tarih, bir harika oluşturan Türkiye'nin yeniden doğarak yükselmesini ve nihayet onun elinden kurtulmuş olduğunu sanan Avrupa'ya yine girmiş olmasını çeşitli nedenlere atfedecektir... Türkler ideal ve amaç birliğine sahiptiler... Kemal, kendisinin ve Türkiye'nin yazgısının mükemmel bir ustası olduğunu göstermiştir... Dolayısıyla Türkiye tek bir adam tarafından yönetilecektir ve onu yönetmeye layık olan Mustafa Kemal'den başka kimse yoktur.¹⁶

Ancak Henderson tek bir noktada hata etmişti: Mustafa Kemal'in Anadolu'da başlatmış olduğu akım, onun iddia ettiği gibi militan İslam akımı değil, ulusal akımdı. Buna karşın Mustafa Kemal, o sıralarda emperyalist devletlerin boyunduruğu altında olan dünyanın her yanındaki Müslümanlardan da yardım sağlamıştı.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'nın imzalanması ve aynı yılın Kasım ayı sonlarında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Mustafa Kemal, yapmış olduğu bir konuşmada, ulusun varlığı tehdit edilmeden savaşa girmenin "cürüm" olduğunu ve halkın dileğine uymayanların kesinlikle felakete uğrayacaklarını belirtmiş; Türkiye'de her sahada eşi görülmemiş geniş kapsamlı devrim ve modernleşme planı uygulamaya başlamıştı. 1924 yılında yaptığı bir konuşmada, Cemiyeti Akvam (Uluslar Derneği)a değinerek şu yorumu yapmıştı: "Cemiyeti Akvamın, güçlülerin aleti olarak değil, uluslararası

¹⁴ FO 371/7865/E 5425: İngiltere Parlamentosu görüşmeleri, 'Yakın Doğu', Londra, 30.5.1922.

¹⁵ S. R. Sonyel; Atatürk, the Founder of Modern Turkey (Modern Türkiye'nin Kurucusu Atatürk), Ankara, 1989, s.91 vd.

¹⁶ FO 371/9131/E 7808: Henderson'dan Curzon'a yazı, İstanbul, 25.7.1923; FO 371/10224/E 4095: Türkiye - Yıllık Rapor, 1923.

ahenk ve denge kurucu, anlaşmazlıkları adalet ve hakkaniyet esaslarına göre çözümleyici bir örgüt olarak gelişmesini dileriz.” diyerek ulusların barışa önem verdiklerini göstermiş; “ulusların köleliğine dayanan kuruluşların her yanda yok edilmeye mahkum oldukları” görüşünü öne sürmüştü. 1927’de yaptığı bir konuşmada ise “Biz Türkler, tarihimiz boyunca özgürlük ve bağımsızlık sembolü olan bir ulusuz.” sözcüklerini vurgulamıştı. Onun inancına göre, zulüm altında yaşayan uluslar, kendilerini istismar eden zalimlerden bir gün kurtulacaklardı.

ATATÜRK’ün eşi görülmemiş yüce başarılarına karşın, özellikle emperyalizmin tarihte eşi görülmemiş biçimde Türkiye’de yenilgiye uğratılmış olmasını hazmedemeyenler, ATATÜRK’le ilgili olarak kimi kötüleyici sözler harcamaktan kendilerini alamamışlardı. Örneğin, İstanbul’daki İngiliz Maslahatgüzarı Ronald Lindsay, 21 Temmuz 1926’da İngiltere Dışişleri Bakanı Austen Chamberlain’e gönderdiği yazıda şöyle diyordu:

Gerçekte Mustafa Kemal bir tarih hatası (anahronizm)dır. Kendi enerjisi, kararlılığı ve katılığıyla, muzaffer göçebe aşiretleri kıtalar üzerine süren bir Cengiz Han veya bir Hülagu olmalıydı... Onun kuskusuz yurtseverliği kendisini görevde tutuyor... Onda, gerçek bir önderden beklenen herhangi bir cazibe veya kişisel manyetizma görmek güçtür. Belki insanların bir önderi değil, daima bir sürücüsü olmuştur.

İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Lancelot Oliphant da Lindsay’in bu yermesine katılarak şu yorumu yapmıştı: “Bu gibi bir Cumhurbaşkanı ile Türkiye’nin geleceği ancak kaygıyla karşılanabilir.”¹⁷

Lindsay ile Oliphant’ın bu yermeleriyle ilgili olarak başka bir andıçta şunlar eklenmişti:

Ankara adamlarının mentalitesi ve usulleri kuruntu kaldırmaz. Türkiye’nin Mussolini’si Gazi Mustafa Kemal Paşa, daha öncesine oranla şimdi daha güçlüdür... ancak onun, siyasi bir sistem kurmada başarılı olan Mussolini gibi, kendisinden sonra ayakta kalacak bir sistem kurmada başarılı olduğuna şüpheliyim, İtalya’da Mussolini, gittikçe artmakta ve gelişmekte olan Faşizmin kurucusu ve sembolü olmuştur. Türkiye’de ise Kemal... günden güne yıkılma tehlikesi içinde olan sadece kişisel ve geçici bir otorite kurmuştur. Dolayısıyla, Gazi’nin mirasına konacak yetenekli bir varis ortada görünmüyor.¹⁸

İl Duce Mussolini’nin daha sonra başına gelenler göz önünde tutulursa, kimi İngiliz yetkililerinin Gazi’yle ilgili olarak yapmış oldukları bu değerlendirmelerde ne kadar dar görüşlü ve bilgisiz oldukları açıkça ortaya çıkar. ATATÜRK’le ilgili olarak yapılmış olan bu denli yorumlar,

¹⁷ FO 371/11528/E 4421: Lindsay’dan Chamberlaine’e yazı, İstanbul, 21.7.1926 ve Dışişleri Bakanlığı yorumları.

¹⁸ FO 371/11480/E 5248.

emperyalizme karşı koyan ve sonuçta bunun yıkılmasına neden olan Türk öndere karşı bir kuyruk acısı olmaktan öteye gitmemiştir.

Bir süre sonra, İngiltere Dışişleri Bakanlığının Türk düşmanı kimi yetkililerinin emekliye ayrılmalarından sonra İngiltere ile Türkiye arasında yavaşça bir yaklaşıma kaydedilmeye başlanınca, ATATÜRK'e yöneltilmiş olan aşağılayıcı sözler de değişmeye başlamıştı. Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk'in 7 Ocak 1932'de Dışişleri Bakanı Sir John Simon'a gönderdiği yazıda ve 1931 yılı Türkiye Raporu'nda ATATÜRK'e yine "diktatör" olarak değinilmiş; ama onun, gösteriş ve saygınlık açılarından iktidara yapışıp kalmış olan bir diktatör olmadığı belirtilmişti. Bu rapora göre ATATÜRK, Büyük Millet Meclisini halkın tek yönetimi ve modernleşmiş, özgür bir halkı temsil eden parlamentosu biçimine getirmeyi amaçlıyordu. Buna karşın, rapora göre, Mustafa Kemal yine de bir diktatördü, ama gelecekte otokratlarla diktatörlerin erke geçmesini önlemeyi amaçlamış olan bir diktatördü.¹⁹

Öte yandan, üniforma giyerek, bir aktör gibi çevrede gururla dolaşan ve kendisine asker süsü veren Mussolini'ye karşı Mustafa Kemal'in hiçbir saygısı yoktu. Onun görüşünce Mussolini, er geç, istilacı bir Sezar rolüne bürünme iptilasına tutulacak ve kendi halkı tarafında sehpaye çekilecekti.²⁰ Adolf Hitler'e gelince, onu seyyar bir teneke satıcısı (tin-peddler) olarak tanımlayan Mustafa Kemal, onun kaleme almış olduğu 'Mein Kampf' adlı yapıtını okuduktan sonra, Hitler'in çılgınlık seviyesinde olan söz ve düşüncelerine karşı dehşet duyguları belirtmiş;²¹ 1931'de yaptığı bir konuşmada şunları eklemişti: "İnsanları görünüşte mutluluğa kavuşturmak için birbirlerini katletmeye sevk etmek gayriinsani ve oldukça acınacak bir sistemdir. Mutluluğa erişmenin tek yolu, insanları birbirlerini sevmeye inandırmaktır." İki yıl sonra, 1933'te, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 10'uncu yıl dönümü dolayısıyla ABD Cumhurbaşkanı Franklin Delano Roosevelt'in kendisine göndermiş olduğu kutlama mesajına karşılık olarak Mustafa Kemal şu yanıtı vermişti: "Yurtta sulh, cihanda sulh parolamız, Cumhuriyetimizin başlıca prensiplerinden birini oluşturmaktadır ve bu da, insanlığın ve uygarlığın gönenci için en önemli etken olmalıdır."

Yine 1933 yılında yaptığı bir konuşmada Mustafa Kemal şunları belirtmişti:

Durduğum bu yerde, Doğudan yükselmek üzere olan güneşi seyrediyorum... Gün doğuşunu seyrederken, uzaktan, Doğunun tüm uluslarının da uyanmakta olduklarını görüyorum. Henüz özgürlük ve bağımsızlıklarını sağlamamış olan birçok kardeşlerimiz vardır. Onların yeniden uyanışları hiç kuskusuz ilerleme ve gönence yol açacaktır. Tüm

¹⁹ FO 371/16091/E 222: Türkiye Yıllık Raporu, 1931.

²⁰ H. Yücebaş: Atatürk'ün Nükteleri - Fıkraları - Hatıraları, İstanbul, 1963, s.60.

²¹ Lord Kinross; Atatürk: the Rebirth of a Nation (Atatürk: Bir Ulusun Yeniden Doğuşu, Londra, 1966, s.460.

güçlülere ve engellere karşı, bu uluslar başarı sağlayacak bekledikleri özgürlüğe kavuşacaklardır. Sömürgecilik ve emperyalizm bu dünyadan kaybolacak ve onların yerini, uluslararası renkte, din ve soy ayrımından yoksun yeni bir uyum ve iş birliği alacaktır.

1935'te yaptığı bir konuşmada da şunları belirtmişti: ‘

Kalıcı bir barış isteniyorsa, halk kitlelerinin durumlarını geliştirmek için uluslararası önlemler alınmalıdır. İnsanlık arasındaki açlık ve zulmün yerini tüm insanlığın gönenci almalıdır. Yeni dünyanın yurttaşları, kıskançlık, açgözlülük ve nefretten arındırılarak yetiştirilmelidir.

1934 yılı Şubat ayında Türkiye'ye İngiliz Büyükelçisi atanmış olan Sir Percy Loraine ATATÜRK'le yakın ilişkiler kurmuştu. Ankara'ya gelmeden önce kendi hayalhanesinde ATATÜRK'ü oldukça yetenekli, enerjik ve kendi ülkesini geliştirme hırasına tutulmuş, ama oldukça katı, asabi ve yakınlarını uzaklaştırıcı bir tavra sahip bir kişi olarak tahayyül etmişti. Ancak, ATATÜRK'le ilk görüşmesi sırasında, Türk önder onu ayakta vakarla karşılamıştı. Loraine, ATATÜRK'le iyi ilişkiler kurduktan sonra, onun yüksek karakteri, gücü ve enerjisi kendi üzerinde iyi izlenim yaratmıştı.²² Çok geçmeden Loraine, Gazi'nin takdire değer birçok niteliği olduğunu; onu yüce bir devlet adamı olarak görmeye ve onun Hitler ve Mussolini gibi diktatör olmadığı görüşünü öne sürmeye başlamıştı, çünkü Loraine'e göre Gazi, "kendisi fani dünyadan göç ettikten sonra arkada, ayakta kalabilecek bir yönetim sistemi kurmaya çalışıyordu."²³

Bir süre sonra Loraine, İngiltere'nin yeni Dışişleri Bakanı Lord Halifax'a (9 Nisan 1938'de) gönderdiği yazıda, kişisel olarak ATATÜRK'e özel dikkat gösterilmesini ve ona bir ödül verilmesini önermiş; ancak bu konuda İngiltere Dışişleri Bakanlığında yapılan görüşmelerde bir karara varılamamış ve sonuçta bu görüşten vazgeçilmişti. ATATÜRK'e verilmesi tasarlanan ödül veya nişanlar arasında, oldukça itibarlı ve tanınmış kişilere verilen Onur Nişanı (Order of Merit) üzerinde de durulmuştu.²⁴

1938 yılında ATATÜRK hastalanarak 10 Kasım'da vefat edince, Loraine, bu acı olayı hemen İngiltere Dışişleri Bakanlığına bildirmiş; bunun üzerine İngiliz Kralı bu Bakanlık aracılığıyla Ankara yönetimine gönderdiği telgrafta ATATÜRK'ün ailesine başsağlığı dilemiş, "Türk ulusunun yüce önderinin ölümünden doğan yasa katıldığını" bildirmişti.²⁵ Loraine, ATATÜRK'ün ölümünden o kadar üzüntü duymuştu ki, 25 Kasım'da İngiltere

²² Atatürk'ün ölümünün 10'uncu yıl dönümü dolayısıyla Sir Percy Loraine'nin 10.11.1948'de BBC radyosundan yaptığı konuşma. Ayrıca bk. Gordon Waterfield: Professional Diplomat, Sir Percy Loraine of Kirkharle Bt., 1880-1961 (Profesyonel Diplomat, Kirkharle'li Sir Percy Loraine), Kibsea, 1973, s.207.

²³ FO 242/288: Loraine'den Halifax'a yazı, Ankara, 25.11.1938.

²⁴ Sonyel; s.177 vd.

²⁵ FO 371/21926/E 6638.

Dışişleri Bakanlığına gönderdiği uzun bir yazıda onun önemli sahalardaki başarılarına değinmiş ve şunları eklemiştir:

ATATÜRK, oldukça nadir ve harikulade bir kişi idi... Onun, 15 yıla yaklaşık bir süre içerisinde, bu veya şu savaşı kazanmak, yasalar geçirmek, yeni bir alfabe icat etmek, fesi yasaklamak veya devleti laikleştirmekle değil, yüzyıllar boyunca elem verici, ruhu zedeleyici idaresizlikten ıstırap çekmiş olan bir soyun dehasına güvenerek ve kölelikten daha da kötü etkenlerin sürmesini önlemek için birçok güçleri özgürlüğe kavuşturmakla sayısız iyilikler yapmıştır.

Loraine, ATATÜRK'ün tüm başarılarına değindikten sonra şunları eklemiştir:

ATATÜRK uzun bir sureden beri Türkiye'de bilinen ve simdi Batıda anlaşılmış olan "evetçilerden" hiç hoşlanmıyor; onları küçümsüyordu. Budalalardan ve dalkavuklardan hoşlanmaz ve daha çok istismarcılardan ve aç gözlülerden nefret ederdi. Herhangi bir kişinin sadece kendisi için çalışmasını gülünç bulurdu. ATATÜRK, kendi yurdu ve halkı için yaşadı, düşündü ve çalıştı. Onun görüşünce, ötekiler de kendisi gibi bu amaçlar için çalışmıyorlarsa görevlerini yapmamış oluyorlardı. Onun gelecekteki nesillerce bir diktatör olarak tanımlanması olasılığı beni kaygılandırıyor. Kendisi savaş ve barışta ulu bir önderdi; ama gerçek bir diktatör değildi... Onu, Hitler, Mussolini ve Primo Rivera gibi diktatörlerden ayıran şeydu: ta başlangıçtan beri kendisi, ölümünden sonra da devam edebilecek bir sistem kurmak için, bilerek ve gayretle çalışıyordu... Dürüstlüğü sever, haksızlık ve adaletsizlikten nefret ederdi. İçgüdü ve meslek açılarından bir asker olmakla birlikte savaştan tiksiniirdi ve barışı sağlayabilecek bir durum meydana gelince barış yolunu seçer ve bunu sağladı. Türkiye'nin yazgısını kendi eline aldıktan sonra, Kemalist Türkiye, çoğunluğu Osmanlı Devleti'nin düşmanı ve kimileri de bu devletin uyrukları olan tüm komşularına eşit dostluk elini uzatmıştır.

'Kemal Atatürk, yapılması gerektiğine inandığı her şeyi korkusuzca yapmaktan asla kaçınmamıştır. Onun hastalığının kötüleşmesi ve ölümünün yaklaşmasına karşın, kalbine ve aklına korku asla girmemiştir. Kendisi Türk halkının hizmetinde vefat etmiş; ancak ölüm, onu, en yüce utkusundan yoksun bırakmamıştır. Bu utku, Türk halkına yaşam, değer, saygınlık, yaşam vasıtası ve en değerli ödül olarak tüm bunlardan yararlanma özgürlüğü sağlamıştır.²⁶

Bu özelliklere, resmî görevi nedeniyle Sir Percy Loraine'nin değinmediği şunlar da eklenebilir: ATATÜRK, dünyanın her yanında ve özellikle Asya ve Afrika'da sömürülen köle halkların sembolü olmuş; bu halklar ondan esinlenerek yıllarca ve hatta günümüzde bile özgürlük ve bağımsızlık yolunda başarıyla savaşım vermişlerdir ve hâlâ veriyorlar.

²⁶ FO 371/21926/E 7361: Loraine'den Halifax'a yazı, Ankara, 25.11.1938.

ATATÜRK'ün Evrenselliğini Kanıtlayan Yabancıların Görüşleri

21 Mayıs 1932'de, Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Sir George Clerk, İngiliz yazar C. F. Aspinall-Oglander'ın henüz yayımlanmış olan "Gelibolu Harekâtının Resmî Tarihi" başlıklı kitabını özel olarak ATATÜRK'e takdim etmişti. Bu kitabın ilk sayfasında şu ithaf vardı: "Britanya Majesteleri yönetimi tarafından, yüce bir General, asil bir düşman ve cömert bir dost olan Cumhurbaşkanı Ekselans Gazi Mustafa Kemal'e takdim edilir." Gazi, İngiliz yönetiminin bu mutlu ve kibar davranışından açıkça duygulanmıştı.²⁷ İngiliz yazar, bu kitabının 229'uncu sayfasında şu yorumu yapmıştı: "Tek bir tümen komutanının bir savaşın sadece istikametini (akıbetini) değil, aynı zamanda bir ulusun kaderini de engin biçimde etkilemiş olmasına tarihte ender rastlanır."²⁸

Douglas Macarthur (1948): ATATÜRK'ün ölümüyle dünya, bir dahi ve yüce bir önderi, Türk ulusu seçkin ve en cesur bir oğlunu ve insanlık, hassas anlayışa sahip, korkusuz bir savunucuyu yitirmiştir... O hayatta olsaydı, uluslararası sahnedeki kargaşa bugün çok daha değişik olurdu. Onun dünyayı tahrip etmekte olan çatışmanın kritik bir anında vefat etmiş olması, giderilmez bir kayıp olmayı sürdürmektedir.

Jawaharlal Nehru (1963): Gençliğimde ATATÜRK benim bir kahramanım idi... Biz hapiste iken, Kemal Paşa'nın Türkiye'yi yabancı yönetimi ve etkilerinden kurtarmak için girişmiş olduğu eylemler ve mücadeleleriyle ilgili haberleri merakla izliyorduk... Onun dinamizmi ve cesurluğu bizi çok etkilemişti. Kendisi, Doğuda, modern çağın önderlerinden biridir ve ona olan hayranlığım devam etmektedir.'

Lord Kinross (1964): Kemal ATATÜRK yeni bir Türkiye yaratmıştır... Kendi yurdunu orta çağlardan modern çağın eşğine ve hatta ötesine getirmiştir... Onun amacı modern bir Türk toplumu kurmaktır... ATATÜRK, özgürlüğe kavuşturmuş olduğu Türkiye'ye, gelecekteki gelişimi için güçlü temeller, belirli amaçlara ek olarak yeni bir saygınlığa dayalı, kök salmış yurtseverlik olan ulusal bir ideal bırakmıştır... ATATÜRK, asker olarak yurdunu, o sıralarda kimsenin yapamayacağı şekilde, Batılı güçlerin düzenlerinden kurtararak tarihin seyrini değiştirmiş; devlet adamı olarak da kendi yurdunun eşit koşullara göre tanınmasını sağlamıştır. İşte, "Türklerin babası" ATATÜRK'ün yaşamı sırasında sağlamış olduğu başlıca bu olmuştur.²⁹

Jorge Blanco Villalta (1979): Dünya tarihi çerçevesinde Kemal ATATÜRK'ün yüce kişiliği, siyasi görüşlerin geniş tarihinde silinmez bir iz

²⁷ Sonyel; s.158-159.

²⁸ İngiltere Dışişleri Bakanlığı belgeleri: FO 371/16093/E 2714: Clerk'ten Dışişleri Bakanlığı'na yazı, Ankara, 24.5.1932. Ayrıca bk. W. F. Aspinall-Oglander; Official History of the Gallipoli Campaign (Gelibolu Savaşının Resmi Tarihi), Londra, 1932, s. 229; S. R. Sonyel: 'Büyük General, Asil Düşman ve Cömert Dost... Gazi Mustafa Kemal', Belleten, C.XLIII, Sayı 171, Temmuz 1979, s.619-634.

²⁹ Kinross; s.5, 3, 504..

bırakmıştır. Askerî bir önder olarak, strateji sahasındaki dehası ona, tarihte yükselmiş olan askerî önderlerin en meşhurları arasında yer verir... Kemal, bir devlet adamı olarak da önemli bir yer işgal eder... Mustafa Kemal, kendi yurdunun hudutlarını aşarak tarihin seyrini değiştirenler arasında yer alır... ATATÜRK, tüm insanların eşit haklara ve fırsatlara sahip olmaları gerektiğine inananların bayraktarıdır... Kendisi, sadece Türkiye'ye değil, tüm insanlığa aittir.³⁰

Paul B. Henze (1993): ATATÜRK hiçbir zaman tanrılaştırılmamıştır. Kendisi tarihe bir dahi olarak geçmiştir. Onun yaşamı ve eserleri hâlâ dünyanın her yanında inceleniyor; onunla ilgili monografiler, tezler ve yapıtlar yayımlanıyor.³¹

Zbigniew Brzezinski (1998): XX. yüzyıl sona ererken, bu yüzyıl sırasında, Mustafa Kemal ATATÜRK'ün sağlamış olduğu kesin ve kalıcı başarıları sağlamış olan pek az devlet adamı vardır. Kemal, bir tarih hatası biçimine gelmiş olan bir imparatorluğu yenilemek yerine, onun nüvesinden yeni bir ulus ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur.³²

Prof. Dr. Hu Zhenhua (2005): Mustafa Kemal ATATÜRK sadece Türk halkı tarafından sevilen ve saygı beslenen Türk büyüğü değil, aynı zamanda Çin halkının saygı gösterdiği büyük bir devlet adamıdır... Çin'de Mustafa Kemal ATATÜRK'ü bilmeyen hiçbir öğrenci yoktur.³³

Teşekkür ediyorum.

Prof.Dr. İlber ORTAYLI: Sözüünüzü kesmek hakikaten çok zor. Çok müstefid olduğumuz (faydalandığımız) tebliğ dinledik. Dış kaynaklarda Mustafa Kemal Paşa ve ATATÜRK. Tabi bu bizim muasır tarihçiliğimizin en zayıf noktalarından biridir. Dış arşivleri ve matbuatı taramak aslında çok zor bir şey değil, fakat demek ki yönlendiremedik kimseyi. Sizinle devam ediyor hâlâ son iki bildiriye teşekkür etmeyi şahsen bir borç biliyorum, inşallah daha genişletilerek bunlar tabi yayımlanacaktır. Şimdi müsaade ederseniz çok ilerleyen zaman dolayısıyla ancak çok kısa bir soru cevap faslı olabilir. Lutfederseniz bir soru alabilirim; buyurunuz lütfen Sayın Özer Ergenç.

³⁰ Jorge Blanco Villalta: *Atatürk*, Ankara 1979, s. XII-XIII.

³¹ Paul B. Henze: 'Turkey: Toward the 20th Century' (20. Yüzyıla Doğru Türkiye). Westview Press, Oxford 1993, s. 31.

³² P. B. Henze: *Turkey and Atatürk's Legacy* (Türkiye ve Atatürk'ün Mirası). Haarlem, Hollanda, 1998. Önsöz.

³³ *Teori*, İstanbul, sayı 187, Ağustos 2505, s. 63.

SORULAR-CEVAPLAR

Prof.Dr. Özer ERGENÇ: Ben Şerafettin Hocama kısa bir soru yöneltmek istiyorum. Genellikle Türk devrimi ile ilgili anlatıya eleştirel bakışlar da vardır; çünkü, Türk devrimi oluş sürecinden itibaren hep birtakım muhalifleriyle birlikte gelişmiştir ve yaşamıştır. 40'lı yıllara kadar olan dönemde tarihsel bağlardan bir kopukluğa sebep olduğu, 60'lı yıllarda gelişme sorunlarının yaşandığı dönemde, gelişmeyi tam gerçekleştiren bir devrim olmadığı, bir üst yapı devrimi olduğu; 80'li, 90'lı yıllardan itibaren de modern dünyaya entegrasyonu kesici rol oynadığı gibi birtakım eleştiriler vardır. Bu eleştirileri nasıl değerlendiriyorsunuz? Bunlar Türk devrimini daha iyi anlamamıza mı yardım ediyor yoksa ampirik verilerden yoksun, kafa karıştırıcı birtakım anlatılar mı?

Prof.Dr. Şerafettin TURAN: Tabi her devrim öncelikle şunu vurgulayalım bir aşırılık demektir, güncel yaşamı alışkanlıkları değiştirmek demektir. Buna ayak uydurmak zaman ister ama devrimin kalıcı olabilmesi için önce bireyin ona katkısını sağlamak gerekir. Her devrim karşıtını, muhalifini içerisinde barındırır ama Türk devrimine gelince, Türk devrimi sadece Mustafa Kemal'in düşüncesi çerçevesinde geliştiği için onunla beraber yola çıkanlar, onu anlamakta bile güçlük çekmişlerdir. Çok iyi bilinir ki daha Türkiye Büyük Millet Meclisi içerisinde Rumeli Anadolu Müdafaa-i Hukuk Kurulu kurulduğunda, onun savaş arkadaşları siz Cumhuriyet'e gidiyorsunuz, diye karşı çıkmışlardır, daha 1921'ler de. Adım adım gelen bu Mustafa Kemal'in kendine sır diye sakladığı, müsait bir zamanı kollaması tabi devrimin zaman içinde bütünleşmesini sağlamıştır. Birde şu olgu var: Türkiye Büyük Millet Meclisinin tutanakları üzerinde çalışan arkadaşlarımız çok iyi bilirler ki devrim yasalarına öncülük eden, sözcülük eden, onları önerenler zamanında en aşırı devrimci olanlar ne yazık ki 1940'lardan sonra geçmişimizden koptuk diye ortaya çıkmışlardır. Şimdi ABC devrimini (Harf İnkılabı) önerenlerin başında kim var? Koraltan var. DP'nin kurucusu, milletvekillerinin önerisi bunlar zamanla değişmişlerdir ama ATATÜRK'ü anlayabilmek ayrı bir olgudur. 1932'de halkevleri açıldığında Aydın Halkevinde yaptığı konuşma ile halkevlerinin işte çağdaş bilgi ile donanmış vatandaşları yetiştirmek için bir kuruluş olduğunu öne süren birisi, ismini söylemeyeyim anlarsınız. Sonra halkevleri faşist dönemin uygulamalarıdır diye halkevleri'ni kapatmıştır. Bu kısır döngü bizim içimizde var. Mustafa Kemal'in yakınlarından bir kısmı ne yazık ki benim kanım o, Mustafa Kemal'i anlayamamışlardır, onun düşünce yapısını anlayamamışlardır. Şevket Süreyya "Tek Adam" kitabını yazdığı zaman dedim ki "Üstadım keşke tek ve yalnız adam deseydiniz." Bu yalnızlık son zamanlarda eleştirilir oldu ama zaten düşünen adam yalnızdır, düşüncesini bütünleştirmek için zamana muhtaçtır. Türk devrimindeki kısır döngü bundan kaynaklıdır, devrimin içerisinde beraber yola çıkanlarda ayrışma kaçınılmazdır ama kendilerini inkâr edecek derecede karşı çıkışlar Türk bireyinin vatandaşlık sevgisine ve bu devrime olan bağlarının fazla olgun olmadığına bir kanıttır ama tabi devrim bir süreçtir, devam ediyor. Onu yaratmak, geliştirmek bizlere

düşmektedir. Ama siz köy enstitülerini kapatırsanız, siz halk evlerini kapatırsanız, Türkiye'de bir kültür kıyımına giderseniz elbette ki bir çağdaşlaşma olan bu devrim kolay kolay gerçekleşemez. Düşünün, 4800 ögesi olan bir halkevlerini bir günde kapatırsanız ve oradaki binlerce kitabı, belgeyi, fotoğrafı dağıtırsanız ve kilit vurursanız elbette ki halkın aydınlanması, çağdaşlaşması güç olur ama sanıyorum eleştirenlerin niçin eleştirdikleri onların geçmişlerine bakarak değerlendirmek gerekiyor, teşekkür ederim.

Prof.Dr. İlber ORTAYLI: Sağ olun teşekkür ederim. Sayın Genelkurmay Başkanımız, buyurunuz efendim.

Sayın Genelkurmay Başkanı Org. İlker BAŞBUĞ: ATATÜRK'ü, Atatürkçü düşünce sistemini anlamamda özellikle Sayın Profesör Şerafettin Turan'ın eserlerinin büyük katkısı var bunu ifade etmek isterim.

Prof.Dr. Şerafettin TURAN: Rica ederim, onur duyarım efendim.

Sayın Genelkurmay Başkanı Org. İlker BAŞBUĞ: Özellikle Sayın Prof. Sonyel ve Prof. McCarthy sunmuş oldukları tebliğlerde bazı yerlerde ATATÜRK'ü Batı nasıl gördü? Onu çok ilginç iki tebliğ ile bizlere ilettiler, gerçekten ben de teşekkür ediyorum ve bu kapsamda Profesör McCarthy'ye şunu sormak istiyorum. Şimdi tebliğinizde özellikle Batı medyasına baktığımız zaman zafer öncesi Batı medyası var, bir de zafer sonrası bir Batı medyası var, çok farklı. Özellikle zafer öncesi Batı medyasının yansımaları, yazıları acaba bilgisizliğe mi dayanıyor? Yoksa ön yargıya mı dayanıyor? Yoksa görmek istedikleri resmi yansıtma amacına mı dayanıyor? Birinci sorum bu. İkinci sorum belki biraz provokatif olacak ama bunu da sormadan geçemeyeceğim. Bugünkü Batı medyasını aldığımız zaman tabi genelleme yapmak pek doğru değil ama genel olarak baktığınız zaman Batı medyasının Türkiye'ye bakışı zafer öncesine mi daha çok benziyor, zafer sonrasına mı daha çok benziyor?

Prof.Dr. Justin McCARTHY: Teşekkür ederim. Korkarım ki bunlar bir saatte ancak cevaplanabilecek çok güzel sorular.

"Amerika'da Bir Türk" adlı kitabımı henüz bitirdim. Çok yakında basılacağını ümit ediyorum. Konusu Amerikalıların, Amerika'daki Türkler hakkındaki ön yargılarıdır. Sadece eskiden yazılmış olanlar değil yeni yazılarda da ön yargı bulunmaktadır -Batı'daki bu önyargı Hazreti Muhammed zamanına kadar uzanmaktadır. Bu [önyargı] Ermenilerin döneminde, Ermenilerin misyonerlerle olan sorunlarında oluşmaya başlamış ve İngiliz propagandacılarının Türkler aleyhine yazdıkları pek çok şey ile gelişmiştir. Hiç kimse onlar hakkında bir şey yazmamıştır. Haklısınız; Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok şey değişti; değişti çünkü haklarında yazı yazılacak Ermeniler yoktu- Ermeniler ve Yunanlar yenilmişti. Ancak, Amerikalılar, İngilizler, Fransızlar ve Almanlar ön yargılarını muhafaza ettiler. Sadece bu konu üzerinde fazla yazmadılar. Günümüzde, günümüz medyasını sordunuz, günümüz medyasında güçlü bir ön yargının hâlen

devam ettiğini görmekteyiz. Size bir örnek vereyim; konuşurken dedim ki, New York Times, en büyük Türk karşıtı olan gazeteydi eskiden, hâlen de öyle. Mesela, Ermeniler için bir şey yazılacak olsa “gerçek soykırım”dan bahsederler, hep de öyle adlandırmışlardır. Örneğin, çok kısa bir süre önce bu konunun Amerikan Kongresine geleceğine inanılıyordu. New York Times ilk sayfasında Türk lobicileri, Türklerin hikâyesini Amerikan Kongresinde anlatmaları için Türkler tarafından kiralanan insanlar, hakkında çok geniş bir makale yayınladı, ilk sayfasında. Türklerin 7 milyon dolar harcamakta olduklarını, tutar her neyse, çok geniş bir makale, Türklerin [insanları] etkilemeye çalıştıklarından bahseden koca bir makale. Ermenilerin ne kadar harcamakta olduklarına dair bir tek kelime bile yok, karşı taraf hakkında hiç bir şey yok. Sabrina Tabernese adlı bir kadın hakkında bir makale yazdılar; kendisi [Murat] Bardakçı'nın Talât Paşa hakkındaki kitabı üzerine yazmıştı. Hepiniz bu kitabı biliyorsunuz, ya da bahsedildiğini duymuşsunuzdur. Hikâye tamamıyla yanlış, konu hakkında hiçbir şey bilmiyor; o, Talât Paşa'nın 1916 yılında yaptırdığı nüfus sayımından, Ermenilerin nasıl gittiğinden -yani kendi düşüncesine göre öldürülmelerinden- bahsediyor. Böyle bir şey yok. 1916'da savaşın tam ortasında böyle bir sayımın yapıldığını düşünebilir misiniz? Mümkün değil. İmkânsız. Bunun da ötesinde, 1916'da, Ermenilerin topraklarını kim yönetiyordu? Ruslar! Söyledikleri mümkün değil; ancak Türkler hakkındaki ön yargılara işaret ediyor; bir de sorunuzun ikinci kısmına “inanılmaz cehalet”e işaret ediyor. Salâhi'nin biraz önce söylediklerini düşünün. Ben [notlarımı okurken] o insanların ATATÜRK'ü Lenin'le, Garibaldi'yle, George Washington'la nasıl karşılaştırdıklarından bahsediyordu. ATATÜRK'ün bu insanlarla herhangi bir benzerliği var mı? Hiç de yok! Bu sözleri sarf edebilmek için Türkiye hakkında herhangi bir şey bilmeye gerek yok. Korkarım ki, Batıda, bugün bile, pek çok insan Türkiye hakkında çok az bilgiye sahip. Amerikalı gazeteciler, İngiliz gazeteciler, ve benzerleri, pek çok örnek verebilirim, fakat [Salâhi Sonyel ve Andrew Mango'ya işaret ederek] sizler İngilizlere dair daha iyi örnekler verebilirsiniz; bazen onlar çok kötü olabiliyorlar; Örneğin Frisk, maalesef ki bu doğru. Türkler seslerini duyurabilmek ve insanlara ülkelerini tanıtabilmek için bu zorlu görevin üstesinden gelmelidirler.

Prof.Dr. İlber ORTAYLI: Bir söz ilave edecek Salahi Bey, buyurun.

Prof.Dr. Salahi R. SONYEL: Türklerden pek hoşlanmayan misyonerlerden Doktor Cyrus Hamlin, Robert Kolejini kuran adam. O kadar bıktı, usandı, bu Batılıların Türkler aleyhinde çünkü Türklerden pek hoşlanmıyordu ama adil birisiydi. Verdiği demeçlerden birinde Yarabbi diyor, elime geçen her gazeteyi okuduğumda lütfen bana kuvvet ver, güç ver, inanmayayım bu gazetelere diye... Bu meşhur sözü de söylemiş bir adamdır bu. Buradan ortaya çıkıyor ki Türkiye ve Türkler aleyhinde yapılan şeylerin çoğu hep yalan ve sahtekârlığa dayanır. Biz kaç defa Ermenilere hodri meydan deriz. Getiriniz belgelerinizi, bizde getirelim belgelerimizi karşılıklı oturalım, görüşelim bu işi halledelim fakat Batıdaki Ermeniler dünyada bu konunun çözümlemesini istemiyorlar. Niçin istemiyorlar? Çünkü adam

profesör, kürsüsü bu davanın sürmesine dayanıyor, öteki politikacı oy kazanmak için bu şey, onun için ben Türkiye Hükûmetine kaç defa önerilerde bulundum. Bu diaspora Ermenilerinden vazgeçiniz, Ermenistan'daki Ermeniler açlıktan ölüyorlar, işsizlikten ölüyorlar. Ben İngiliz basınını takip ediyorum, her sabah Ermeniler en iyi elbiselerini giyip Amerikan Büyükelçiliğinin dışında böyle sıraya giriyorlar, aman bizi de Amerika'ya götür. Böyle acıklı bir durumdadır Ermenistan. Bizim Ermeni komşularımızla ilişki kurup, onlarla iyi geçinmemiz lazım. Yoksa diasporadaki Ermeni dünyada bizimle hiçbir zaman anlaşmaya gelmez.

Org. Erdal CEYLANOĞLU: Ben Sayın Profesör Justin Mccarthy'den bir konuyu öğrenmek istiyorum. Ebedi Başkomutanımız Mustafa Kemal ATATÜRK 1927'de Nutuk'u okurken daha yeni gelen, o yıl gelen elçiyi bizzat davet ederek şeref locasında misafir etmiştir. Üç gün süreyle de bu Nutuk'u Sayın Büyükelçi orada dinlemiştir. Acaba bu Amerikan basınında çıktı mı, ben bunu öğrenmek istiyorum. Teşekkür ediyorum.

Prof.Dr. Justin McCARTHY: Medyada Nutuk ile ilgili hiçbir şeye rastlamadım. Hiçbir şey görmedim. Elbetteki bu hiçbir şey yazılmamış demek değildir, çünkü pek çok gazete var ve hepsini de okumak imkânsız. Birkaç bireysel haber haricinde bir şeye rastlamadım. Sizin de bildiğiniz gibi Nutuk, bir tarih ders kitabıdır. Amerika'da tarih dersi veren pek az gazete vardır. Yani... Hayır... Çok ilginç. Batı basınının en çok ilgilendiği konular bugün bile çok ilgi çeken yeniliklerdir. Amerikan gazetelerinde bugün de aynı şeyler yer almaktadır. Varsayalım ki, parlamento üyesi olan -Türkiye'de "milletvekili"; Amerika'da "temsilci"- bir kadın var, [gazeteler] nelerinden bahsederler? Onların büyük ideallerinden, onların zekalarından ya da onların siyasi dehalarından mı bahsederler? Hayır! Onların elbiselerinden bahsederler değil mi? Türkiye Büyük Millet Meclisine ilk kadın milletvekillerinin gelmesinde de hepsi onların kıyafetinden bahsetmişlerdi. Hepsi muhafazakâr Batılı kıyafet giyiyorlardı. Beyaz gömlek, etek vs. Sadece bundan bahsetmişlerdi. Gerçekten... komik olan... bugün bir milletvekili hakkında konuşmak çok saçma; ancak o günlerde bu oldukça önemliydi. Çünkü "yeni kadın"ı "yeni Türkiye"yi gösteriyordu. Çarşafa sarınıp kendilerini tamamen kapatmamışlardı, türban takmıyorlardı. Onlar birer çağdaş kadındı. Bu çok önemliydi. Peki, ya Türk'ün kendisi hakkında? Çok çok az. Bu gazeteleri göreniniz var mı? Yok! Bir kez daha anlıyoruz ki asla anlamayacaklar. Nutku dinleyen Büyükelçinin adını hatırlamaya çalışıyorum da... öyle sanıyorum ki Rowlings'di(?)....

Prof.Dr. İlber ORTAYLI: Burada bir şey söylemek zorundayız, efendimiz. Nutuk'un ne olduğunu anlamak için tabi Sovyet Türkolojisi, Rus Türkolojisi önce harekete geçti çünkü o memleketin duyargaları çok açık ve Profesör Miller'e bunu çevirttirdiler. Bu çevirinin bir özelliği var tabi, metni okumak tek başına bir şey ifade etmiyor ecnebi için, onun için bunun başında nefis bir giriş yazdı. O giriş Birinci Cihan Harbi ve İstiklal Harbi'nin bir yabancı tarafından yazılan en erken ve en yetkin izahıdır. Bu Türkçeye

evrildi, rahmetli babam yaptı onu, Şimdi galiba redakte edilerek basılacak. Daha fazla bir Şey yaptılar oradaki isimlerin kimler olduğunu iyi öğrenmek içinde bir “who is who? (kim kimdir?)” yaptılar. 70'lere kadar en yetkin “who is who?” da budur yani Őarkiyat Enstitüsünün. Diğer yerlerde böyle bir Nutuk okunduğunu, çevrildiğini, değerlendirildiğini duymadım, bilmiyorum. Efendim bize çok verimli, öğretici bir gün geirttikleri için Genelkurmay Başkanlığımıza ve bilhassa da ATASE, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığına, Komutanımıza çok teşekkür ediyoruz.

PANEL FOTOĞRAFLARI

